

№6 (180), 2023
(Маусым-Июнь)

МЕКТЕПТЕГІ ПСИХОЛОГИЯ ПСИХОЛОГИЯ В ШКОЛЕ

Журнал 2006 жылдың қаңтар-ақпан айынан бастап
қазақ және орыс тілдерінде шыға бастады.

Журнал издается с января-февраля 2006 года на казахском и русском языках
2011 жылдан бастап ай сайын шығады – С 2011 года выходит ежемесячно

(Республикалық ғылыми-теориялық және қолданбалы журнал – Республиканский научно-теоретический и прикладной журнал)

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

**Г. АБИЛБАКИЕВА, А. НҰСҚАҚБАЙҚЫЗЫ,
А. РАМАЗАНОВА, А. ЖУМАБАЕВА**

Орта топ балаларының еңбек дағдыларын дамыту
жолдары 3

Д. ПШАН

Әлеуметтік желінің бала өміріне зияны мен пайдалы
тұстары 6

С. НАЗАРОВА

Мектепке дейінгі ұйымдарда ерте кәсіптік бағдар
беру жұмысы 10

Г. МАНАБАЕВА

Психикалық дамуында тежелуі бар балалармен
педагог- психологтың түзету әрекеті 14

А. АЛПИЕВА

Білім беру жүйесінде инклюзивті білім беруді жүзеге
асыру 16

Г. ТОКСАНОВА

Эмоционалды жанудың алдын алу 20

Л. БАЯНОВА

Эмоционалдық жайлылық білім беру ортасы
қауіпсіздігінің компоненті ретінде 26

Ж. ДОСЫМАНОВА

Взаимопомощь и выход из сложных ситуаций 31

О. СИЗОНЕНКО

Психологические особенности «трудных» детей 36

М. ЖУМАБАЕВА

Ата-аналармен өткізілетін дөңгелек үстел 40

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

«Педагог LTD» ЖШС

Бас редактор –

Ақнұр ОЛЖАЕВА

Ғылыми редактор –

М. АХМЕТОВА

20. 05. 2010 ж.
ҚР Байланыс
және ақпарат
министрлігінде
қайта тіркеліп, №10964-Ж
куәлігі берілді.

Басылым индексі: 75487

Басуға қол қойылды

29. 06. 2023 ж.

Офсеттік басылым.

Тапсырысы: 320.

Редакцияның

мекен-жайы:

050036, Алматы қаласы,

Мамыр-2 ы/а, 13-7.

Тел/факс:

8 (727) 255-72-94.

Ұялы тел: 8 777 194 94 58,

8 777 303 37 67.

Эл. пошта:

pedagog-ltd@mail. ru

Журнал <<Print
House GERONA>>

типографиясында
басылды.

Алматы қаласы, Сәтбаев
көшесі 30А/3, 124.

Көркемдеуші және

беттеуші:

Нұрзат Раймқұлова

Редакциялық алқа: Редакционная коллегия:

М. Ахметова – редакция алқасының төрағасы, психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

О. Саңғылбаев – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, ҚазҰПУ)

М. Перленбетов – психол. ғ. д., проф.
(Алматы, «Қайнар» Академиясы)

Б.Р. Кадыров - д.пс.н., профессор
(Узбекистан, Ташкентский филиал
МГУ им. М.В. Ломоносова)

М. П. Кабакова – канд. психол. н.,
доцент (Алматы, КазНУ)

Ш. Сатиева – психол. ғ. к., проф.
(Семей, «Семей ун-т»)

Ә. Көкебаева – психол. ғ. д., проф.
(Көкшетау, «Көкшетау ун-т»)

Ұ. Төлешова – п.ғ.к.
(Алматы, ҚазҰПУ)

Б. Бейсекеева – педагог-психолог
(Павлодар обл.)

Жарияланған материалдар редакцияның пікірін білдірмейді. Фактілермен мәліметтердің дұрыстығына авторлар жауапты. Журналға шыққан материалдардың стильдік қателіктеріне редакция жауап бермейді. Қолжазбалар мен фотосуреттер рецензияланбайды және қайтарылмайды.

Опубликованные материалы не отражают точку зрения редакции. Ответственность за достоверность фактов и сведений в публикациях несут авторы. Рукописи и фотографии не рецензируются и не возвращаются.

Главный редактор –
Акнур ОЛЖАЕВА
Научный редактор –
М. АХМЕТОВА

Журнал перерегистрирован в Министерстве связи и информаций РК.
Свидетельство №10964-Ж от
20. 05. 2010 г. Астана.
Подписной индекс: 75487

Подписано в печать 29. 06. 2023 г.
Печать офсетная.
Заказ 320.

Учредитель:

ООО «Педагог LTD»

Адрес: 050036, г. Алматы,
Мкр. Мамыр-2, 13-7.

Тел./факс: 8 (727) 255-72-94;
сот. т.: 8 777 1949458, 8 777 3033767
Эл. почта: pedagog-ltd@mail.ru

Дизайнер-верстальщик
Нурзат Раймукулова

Журнал напечатан в типографии
<<Print House GERONA>>
г. Алматы, ул. Сатпаева, 30А/3,
124-офис.

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ!

Материалдарды компьютерде Times New Roman қарпімен теріп, көлемі 2 беттен аспайтын Microsoft Word бағдарламасында сақтап жіберіңіз. Мақала соңында автор туралы толық әрі нақты мәлімет болуы керек. Аты-жөніңізді толық жазыңыз. Мақаланызға қосымша журналға жазылғандығыңыз жөніндегі **түбіртек көшірмесін** салғаныңыз жөн. Түбіртектің түпнұсқасы өзіңізде қалсын. Ол журналды уақытысында алмаған жағдайда байланыс бөлімшесіне барып, талап етулеріңізге керек болады. Мақаланы мүмкіндігінше Интернет арқылы электронды поштаға (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru) жіберіңіз. Факс арқылы, бағалы хат арқылы да редакция мекен-жайына жіберулеріңізге болады.

ОБРАТИТЕ ВНИМАНИЕ!

Представляемые материалы должны быть напечатаны на компьютере и сохранены в формате программы Microsoft Word. Объем не более 2-х страниц. Сведения об авторе должны быть точными и полными. К высылаемому материалу приложить копию квитанции о подписке на журнал. Материалы отправляйте электронной почтой (pedagog-ltd@mail.ru, aknur@mail.ru), факсом или заказным письмом.

Орта топ балаларының еңбек дағдыларын дамыту жолдары

**Г.Т. АБИЛБАКИЕВА,
А. НҰСҚАҚБАЙҚЫЗЫ,
А. РАМАЗАНОВА,
А. ЖУМАБАЕВА**

Мектепке дейінгі жасқа – 3-5 жастағы балалар жатады. Ортаңғы топқа 3 жастағы балалар кіреді. Осы жастан бастап балаларды еңбекке баулудың маңызы ерекше. Баланы еңбекке тәрбиелеу отбасынан басталып, балабақшада, мектепте еңбектің қарапайым міндеттері жайлы түсінік қалыптасады. Отбасындағы еңбек тәрбиесі баланың болашақтағы өмірлік қызметін айқындауға көмек береді. Отбасы баланы еңбек сүйгіштікке, жасына сай еңбек түрлеріне, қоғамдық-пайдалы еңбекке баулуды іске асыру қажет. Еңбек адамның психикасы мен адамгершілік түсініктерін қалыптастыратын құрал болып табылады. Еңбек тәрбиесінің міндеттері – қызмет көрсету білігі мен дағдыларын қалыптастыру, айналасындағы жақын адамдарына қамқорлық жасай білу, қарапайым еңбек амалдарын орындай алу, бірігіп еңбек ету білігі, басқалардың еңбегіне оң эмоционалдық көзқараспен қарау, кәсіби еңбек мамандықтары туралы білімді меңгеру. Еңбек тәрбиесінің теориясын жасауда басты рөл атқарған К.Д.Ушинский болды. Ол өзінің еңбегінде адамның жан-жақты дамуы үшін еңбектің маңызының зор екендігін көрсетті. К.Д. Ушинский өзінің «Еңбектің психикалық және тәрбиелік мәні» деген мақаласында – еңбексүйгіштікке, еңбек ете білуге және еңбекке ынталы болуға тәрбиелеу. Кімде-кім пайдалы еңбекпен айналысса, сол адам қоғамның лайықты азаматы бола алады деп білді. К.Д. Ушинский баланың санасына сәби кезінен-ақ, еңбек етудің қажеттілігі мен маңыздылығын ұялатуды, пайдалы іс істеуге тырысушылыққа және қандай істе болса да шын ниетпен және ұқыпты орындауға тәрбиелеуді ұсынды. Ал «Балалар әлемі», «Ана тілі» оқулықтарында осы тәрбие жөнінен балаларға арнап сан алуан материалдар жазды. Я.А. Коменский «Ағайынды чехтарды» тәрбиелеудегі халықтық дәстүрдің жақсы нәтижелеріне сүйене отырып, баланы жастайынан еңбекке және жақсы мінез-құлыққа тәрбиелеудің жолдарын көрсетіп берді. Француздың ұлы ағартушысы Ж.Ж. Руссо да бала тәрбиесінің көзі еңбекте, сондықтан баланы жан-жақты жетілген азамат етіп тәрбиелеуді отбасында еңбекке үйретуден бастау керек дейді. Еңбекке баулуда бала күнделікті өмірге қажетті дағдылар мен ептіліктерді меңгеріп қана қоймай, еңбек баланың ақыл-ойының дамуына әсер ететіндей, бастаған ісін соңына дейін аяқтауына, оның әсем

де әдемі болуына назар аударту көзделеді. Балабақшада еңбек тәбиесінің алғашқы бастамасы қалыптасады.

Еңбек тәрбиесі – балаларға еңбек және кәсіп туралы білімдерін кеңейтіп, еңбек дағдыларын дамыту, өзі-өзіне қызмет көрсету, бірлескен іс-әрекет жасауға үйрету. Еңбек тәрбиесінің үш функциясы бар:

- еңбек саласында тәжірибелік дағдыларды меңгеру;
- еңбек әрекеті арқылы интеллектуалды, физикалық, эмоционалдық, еріктік, әлеуметтік дамыту;
- балалардың еңбекқорлық, тәрбиелік, өзара әрекеттесушілік, бастамашылдық, ұжымшылдық қасиеттерін қалыптастыру.

Еңбек тәрбиесін теориялық тұрғыдан шетелдік ғалымдар Н.К. Крупская, А. С. Макаренко, В.А. Сухомлинский, К.Д. Ушинский, Р.С. Буре, В.К. Котырло, Я.З. Неверович, Д.В. Сергеева және т.б. қарастырған. Л. Толстой «Адамды адам еткен еңбек» десе, П. Чехов «Егер сіздің уақытыңыз аз болса, онда ештеңе істемеңіз» дейді. П.П. Блонский «Еңбек тәрбиесі дегеніміз – баланы жүйелі түрде ұйымдастырылған пайдалы іс-әрекеттермен айналыстыру», - деген болса, Ж.Ж. Руссо «еңбек тәрбиесі еркін жүргізілу керек» деген пікір айтады. Абай Құнанбаев «еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей» деген. «Адамды адам еткен – еңбек» болғандықтан, еңбек тәрбиесі – адамның адамгершілік қасиеттерін дамытып, ақыл-ойын қалыптастырады.

Отандық ғалымдар балаларды еңбекке тәрбиелеуге байланысты зерттеу жұмыстары К. Ақышев, Қ. Шалғынбаева, С. Жиенбаева, М. Бұлақбаева, К. Дүйсенбаев, С. Жолдасбеков және т.б. ғалымдар қарастырған болатын. Психолог Т. Тәжібаев «еңбек әрекетінде адам жұмыс орының, құрал, аспаптарын таза ұстауға, жұмыс орындарын сапалы орындауға, уақытты үнемдеп пайдалануға дағдыланып, жалпы еңбек мәдениетін жоғарлатады, өзінің білім дәрежесіне, жеке басының қасиеттеріне сәйкес ептілік жүйелерін меңгеріп, нақтылы еңбектің шеберлігін игереді. Еңбек тәрбиесі, әлеуметтік еңбек тәжірибесі адамның еңбекке қатынасын дамытады», – деп еңбек іс-әрекеті адамның тәжірибе жинап, өмірлік дағдыларын қалыптастыру, еңбек мәдениетін тәрбиелеудегі маңызына тоқталды. Еңбек тәрбиесінің таптық, тарихи мәні антогонистік таптардың еңбекті қанаудың құралы еткендігін, қаналушы таптың еңбекті күнкөріс үшін еріксіз еңбек етсе де, жас ұрпақты еңбекке баули білгендігін көрсетеді. Өркениетті қоғамда еңбек тәрбиесі кәсіпкерлікке, ғылыми прогреске, қоғамдық саяси ақуалға сәйкес жүргізіледі. Демократиялық қоғамда еңбек тәрбиесі еңбек арқылы елге пайда келтіріп, қоғамға қызмет етуді уағыздайды.

Қазақ халық педагогикасында еңбек тәрбиесі ерекше орын алады. Тәй-тәй басып, әрекет жолына түсе бастаған бөбектен бастап еңбек тәрбиесі еңбексүйгіштікке, еңбекті құрметтеуге, еңбекке дағдыландыру-

ға үйретеді. Еңбек тәрбиесі баланы еркін әрекет жасауға ойын арқылы үйретеді. Балабақшада еңбек тәрбиесі баланың жас ерекшеліктеріне байланысты өзіне-өзі қызмет ету, әртүрлі еңбек ойындарын ойнап, жаттығу барысында жан-жақты жүргізіледі. «Үй жиһаздау», «Құрылыс», «Көше тәртібі» т.б. ойындарда ұлттық дәстүрлер мен рәсімдер пайдаланылады (мысалы, үй жиһаздауда «қыз бөлмесі», «ұлдың жарақтары», құрылыс ойынында «киіз үй», «қазіргі көп қабатты үй», «көше тәртібі» және т.б. ойындар арқылы қалыптасады. Баланы еңбекке баулитын еңбектің түрлері:

1. *Күнкөріс еңбек* – жеке тұлғаның күнделікті әрекеті;
2. *Міндетті еңбек* – ұжым мен қоғамның бір мүшесі ретінде жеке тұлғаның міндетті түрде орындайтын еңбегі;
3. *Қажетті еңбек* – өмір қажеттілігінен туындаған, тіршілікті тірек қылатын әрекет;
4. *Өнімді еңбек* – ақылы, ынталандыратын, кәсіпке сәйкес, жеке тұлғаларға лайықты еңбек. Осының бәрі – еңбек тәрбиесінің тірек-блоктары болып табылады.

Жеке тұлғаның еңбекке қатысын көрсететін еңбек түрлері:

1. *Құлдық еңбек* – еріксіз, шектеусіз, тәуелді еңбек;
2. *Жалдамалы еңбек* – күнкөріс еңбегі;
3. *Жеке еңбек* – әрбір жеке тұлғаның өз іс-әрекеті;
4. *Ұжымдық еңбек* – ұжым арқылы атқарылатын қызметті еңбек. Еңбек арқылы еңбекке бейімдеу, еңбекті бағалау, еңбек адамының іс-әрекетін бағдарлау арқылы еңбек тәрбиесі жан-жақты жүргізіледі. («Еңбегім өнсің десек, ретін тап», «еңбексіз өнбек жоқ», «еңбекті бағалау – әдептілік», т.б.).

Еңбек тәрбиесі арқылы жеке тұлғаның еңбекке әзірлігі қалыптасып, ықыласы, қызығуы, талабы, талғамы, кәсіпке бейімділігі артады. Онда еңбекті бағалау, еңбек адамын құрметтеу сезімдері пайда болады. «Еңбек ет те, міндет ет», «еңбек ер атандырады», «еңбек етпегеннің ерні жібімейді» деп мақалдаған халық «Ғажайып бақ», «Ұшқыш кілем» сияқты ертегілері арқылы ондағы еңбек адамдарын ұрпағына үлгі-өнеге етіп көрсетеді, жас ұрпақты еңбекті сүйіп, еңбек адамдарын құрметтеуге тәрбиелейді. 2-3 жастағы баланың өздігінен тамағын ішіп-жеуі, ойыншығын, киімін жинауының өзі олар үшін үлкен еңбек. Баланың өз-өзіне қызмет қыла білуінің өзі еңбекке жатады.

Еңбекке баулу арқылы баланың есте сақтау, көру, сезіну қабілеттері арта түседі. Мысалы: Шұлығын, қолғабын, бас киімін, көйлегін киетін кезде оны қай жерге киетінін, ойлау, көру, есте сақтау қабілеттері арқылы жасалады. Баланың әр жасаған еңбегін, қылығын мақтап отыру қажет.

Е.И. Тихееваның мектеп жасына дейінгі тәрбиеде ойынның еңбегінің маңыздылығын айта келе «*Ойын – еңбек, еңбек – ойын*» формуласына

негізделу керек дейді. Психологтар баланы 3 жасынан бастап еңбек етуге үйрету керек дейді. Мысалы: дастарғанға ыдыстарды қою, қасықтарды тасу, шамасына қарай заттарды апарып қою және т.б. іс-әрекеттерді үйрету арқылы біз балаларды еңбекке тәрбиелейміз. Әрі баланың дене бітімінің, икемділігі мен ептілігінің қалыптасуына ықпал етеді. Баланың іс-әрекетке ынтасы артқан сайын еңбекке қызығушылығы арта түседі. Балалардың еңбекке деген дұрыс көзқарасын қалыптастыру, өз-өздеріне қызмет етуге үйрету, бір-біріне кедергі жасамай еңбек етуге үйрету. Ойнап болған соң ойыншықтарын орын-орнына жинауға тәрбиелеу. Балаларды балабақшадағы еңбек жұмыстарына араластыру, ойын бұрышындағы кезекшілікті атқаруға үйрету керек. Сонымен қатар үлкендердің көмегімен жаз айларында даладағы гүлдерді суару, ағаштарға су құю, түптерін қопсыту, сыпыру, қоқыстарды жинауға үйрету балаларды алдына мақсат қоя білуге, оған жетуге үйрету жұмыс істеу мәдениетін қалыптастыру қажет. Балабақшадағы арнайы жабдықтарды дұрыс пайдалану, қадірлеу, қайта орнына қою, бір-біріне көмек көрсетуге, балаларды бастаған жұмысын аяқтауға үйрету маңызды. Баланың жасы өскен сайын оның істейтін жұмысы да көбейе түседі. Жұмысты талғамай, бәрін де істеп үйренгені жөн.

Әдебиеттер:

1. Есқалиева С. Тәрбие жұмысының теориясы және ұйымдастыру әдістемесі – Астана: Фолиант, 2014, – 192 б.
2. Табылды Ә. Қазақ этнопедагогикасы: Оқу құралы. – Алматы: 2014, - 336 б.

Әлеуметтік желінің бала өміріне зияны мен пайдалы тұстары

Д. ПШАН

XXI ғасырдың басында компьютер, әр түрлі ұялы байланыс құралдары, ғаламтор және әлеуметтік желілер адамның өмірі мен кәсіби қызметінің маңызды факторларына айналды. Қазіргі уақытта қоршаған әлем кеңінен таралған «цифрлық технологиялар» әсерінен түбегейлі өзгеріске ұшырады, олар қажетті және маңызды байланыс құралы болды, онсыз қоғамның және білім беру саласының қызметін елестету мүмкін емес.

Қазіргі педагогикада цифрлық буынның тұлғалық сферасын қалыптастыру ерекшеліктеріне үлкен көңіл бөлінеді. Цифрлық буын өкілдері деп XX ғасыр-

дың аяғы – ХХІ ғасырдың басында туылған Интернеттің қарқынды дамуы жағдайында тәрбиеленген адамдар аталады.

Цифрлық ортаның дамуы дәуірінде жаңа буын дүниеге келуімен түсіндіріледі, бұл феноменді бүкіл әлем психологтары мен педагогтары зерттейтін болады. Бұл құбылыстың атауы – «сандық буын» немесе «ұрпақ Z». 2017-2020 «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасында цифрлық жүйе арқылы халықтың өмір сүру сапасын арттыру, жастардың бәсекелестік, экономикалық, кәсіби білім алу қабілетін дамыту, Z – ұрпақ қалыптастыру мәселелері қарастырылған. Цифрлық ортаның дамуы дәуірінде жаңа буын дүниеге келуімен түсіндіріледі, бұл феноменді бүкіл әлем психологтары мен педагогтары «сандық буын» немесе «Z ұрпақ» деп атады. «Z ұрпақтар», «цифрлық буын», «желілік ұрпақ», «цифрлық тумалар» («digital natives») – бұл тіркестер бүгінде күнделікті өмірде цифрлық технологиялар кеңінен қолданылады. Z ұрпағын әлеуметтанулық, педагогикалық және психологиялық жағынан шетелдік ғалымдар А. Антипова, М.Р. Мирошкин, В.И. Пищик, Е. Шамис, Г.У. Солдатова, Т.А. Нестик, Е.И. Рассказова, Е.Ю. Зотова және т.б. қарастырса, отандық ғалымдардан А.К. Мынбаева, А.А. Булатбаева, Б.А. Аринова қарастырған.

«Цифрлық буын» («ұрпақ Z») ұғымы, әрине, 1990 жылдары шетелдік әлеуметтік ғылымдарда қарқынды дами бастаған ұрпақтар теориясына жүгінеді. Ұрпақтар теориясының қазіргі нұсқасының негізін қалаушылар – Нил Хов және Уильям Страусс деп есептеледі. Олар 1991 жылы «Ұрпақтар: американдық болашақтың тарихы» атты кітабында негізінде өздерінің және өзге зерттеушілердің еңбектерінен құралған ұрпақ тұжырымдамасы идеясын ұсынды. Шетелдік модельдерде «Z» ұрпағына 2000 жылдардың басында туылған адамдарды жатқызады, дегенмен кейбір зерттеушілер бастау нүктесін интернеттің пайда болуымен байланыстыра отырып, сандық ұрпақтың хронологиялық бастауын 1991 жылдан есептейді.

1990 және 2000 жылдар аралығында туылған Y буыны смартфонға бас бармақпен теретін хабарламалардың көптігі себебінен жиі «бармақ ұрпағы» деп аталады. Цифрлық өмірдің құрамдас бөліктері қазіргі бала үшін іс-әрекеттің және қарым-қатынастың маңызды құралына айналса, бұл әрекеттің мәдени-тарихи теориясына сәйкес жоғары психикалық функцияларды: назар, қабылдау, есте сақтау, ойлау, сөйлеу, сонымен қатар ішкі психикалық функцияларды дамытуда ішкі үрдістер арқылы көрінуі керек, адамның жеке басының құрылымы, оның құндылықтары, мотивациясы, мінез-құлықтың моральдық нормаларында байқалуы қажет.

«Сандық ұрпақ» мәселелерін заманауи психологиялық-педагогикалық зерттеулерді шартты түрде үш үлкен топқа бөлуге болады: нормативті, позитивті және рефлексивті.

Бірінші топқа «жақсы-жаман», «пайдалы-зиян» және т.б. санаттардағы балалар мен жастардың әлеуметтену процестерін цифрландыру үрдісін бағалайтын зерттеулер кіреді. Мұнда біз цифрландыру процестеріне қатысты

зерттеушілердің екі негізгі ұстанымдарын байқаймыз: «антагонистер» және «протагонисттер».

Антагонистер цифрландырудың жағымсыз әсерлеріне назар аударады. Мұнда әсіресе, балалар мен жасөспірімдердің цифрлық тәуелділік құбылысын зерттеу тобы ерекше көзге түседі. Бұл топ цифрлық буынды білімге деген жалпы қызығушылықтың төмендеуі (кем дегенде оның формальды бөлігінде), жүйелі ойлаудың төмендеуі («клиптік ойлау» деп аталатын құбылыс) және т.б. мысалдары ретінде цифрландырудың жағымсыз салдарларына назар аударады.

«Протагонисттер» цифрландырудың жас ұрпақтың дамуына тигізетін оң әсерін атап өтеді: «цифрлық сауаттылықтың» жоғары деңгейі және қазіргі әлемге бейімделу, ақпарат, шығармашылық және өзін-өзі көрсету үшін көбірек мүмкіндіктер, төменгі географиялық, ұлтаралық және этникааралық кедергілер, үлкен төзімділік, қабілеттілік деп аталатын көп мағыналы ойлауға және т.б.

Екінші топқа жас ұрпақтардың белсенділігі мен қарым-қатынас процестерін цифрландыру құбылысына байланысты қазіргі балалар мен жастардың дамуындағы белгілі бір «объективті» тәуелділікті іздеуге шоғырлануға бағытталған зерттеулер кіреді. Мұнда зерттеудің бірнеше бағыттарын бөлуге болады. Сандық сауаттылықты зерттеу (digital literacy).

«Цифрлық сауаттылық» ұғымы әртүрлі адамдар немесе адамдар тобы, соның ішінде ұрпақтар сандық технологиялардың даму деңгейіндегі айырмашылық туралы идеяны қамтиды.

Сандық ұрпақ дегеніміз – компьютерлер, ұялы телефондар, бейнекамералар және видео ойындар әлемінде өскендер. Z ұрпағы әлеуметтік желілер арқылы тез арада қабылдануға және мақұлдануға ұмтылады.

Виртуалды әлемде бала тәрбиелеу – аса күрделі, ұзаққа созылатын үдеріс. Бір анығы, өз баласымен виртуалды тақырыпта сөйлесуі үшін әр ата-ана баланың желідегі қызығушылығын түсінуі тиіс. Қазіргі таңда мектеп жасына дейінгі баланың өзі жазуды, сызуды білмесе де, компьютерді жақсы біледі.

Интернетте көп отыру баланың агрессиясын тудырады. Бала көп жағдайда көргенін істейді. Сол себепті баланың көзінше отбасында ата-аналар телефонмен шұқшиып отырмай, баламен әңгімелесіп, бірге ойнау қажет. Көп жағдайда ата-аналар телефондарын балаларға ойыншық, тыныштандырушы құрал ретінде беріп қояды. Ол дұрыс емес. Мектеп жасына дейінгі балалары бар отбасы мүшелері телефонды көп ұстамауға тырысуы керек. Ата-аналар ойлап көріңіздерші үйде балаңыз сізді телефонмен көбірек көре ме, кітаппен көп көре ме? Біз ата-аналар жиналысында осы сауалды қойып пікірталас ұйымдастырдық. Осы сауалды балаларға да қойдық. Шынымен көбіне үйде балалар ата-аналарын тек телефонмен көретіндігін айтты. Бала ата-анаға қарап өседі, іс-әрекетін қайталайды, үлгі ретінде қарайды. Виртуалды әлемнің тәуелділігінен баланы құтқару үшін ата-аналарға келесідей ұсыныстарды ұсынамыз:

- Күнде баламен жеке сөйлесуге уақыт бөліңіз;
- Жас мөлшері әр түрлі адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасауға үйретіңіз;
- Бала компьютер тұрған бөлмеде жатпауы керек және оның түнде компьютер алдында отырмауын қадағалау;
- Баланы компьютер, ұялы телефонды, т.б. пайдаланудан шектеу;
- Тиімді демалысын қамтамасыз ету;
- Қызығушылығын басқа іс-әрекетке ауыстыру;
- Баланың спортпен айналысуын қадағалау;
- Балаға көп көңіл бөліңіз;
- Баланы бақылау, тексеру, бағалау.

Жапон балабақшаларының ережелері бойынша тәрбиеші әр бала туралы (көбінесе баланың ұйқысы мен тәбеті жайында) есепті күнделікті дайындауы қажет. Бұл жазбалар ата-аналарына беріледі. Ал ата-аналар балалар үйде өзін қалай сезінгені туралы жазбаларын тәрбиешілерге беріп отырады. Кей жағдайларда тәрбиешілер баланың өзін ұстау жағдайы туралы ақыл-кеңестерін де жазып жібереді. Бұл жүйенің мақсаты ата-аналар мен тәрбиешілер арасындағы коммуникативтік байланысты нығайту ғана емес, баланы үйде де балабақшада жүйелі түрде қадағалау. Дәл шынықтыру күні, еңбекке алғыс айту күні барлығын балабақша мен отбасы сабақтастығы негізінде жүргізіледі.

Мектеп жасына толғанда өзін-өзі бағалайды және өзін-өзі сынай алады. Балада ерікті іс-қимылдың элементтері бар: бала мақсат қоюға, шешім қабылдауға, іс-қимыл жоспарын құруға, оны орындауға, кедергіні жеңу жағдайында күш-жігер жұмсауға, әрекетінің нәтижесін бағалауға, өз шешімдерін қабылдауға қабілетті, өзіне сенімді болады. Мектеп жасына дейінгі бала әлемді өз түсінігіне қарай қабылдайды. Сондықтан мектеп жасына дейінгі балаларды әлеуметтік желіге уақытпен ғана отырғызу керек. Мектепке дейінгі ұйымдарда баланы бір іс-әрекеттер екінші іс-әрекетке қызықтыру, ауыстыру мектеп жасындағы балаларға қарағанда жеңіл болады. Сондықтан да балаларды жаңа әрекеттерге қызықтыра отырып, әлеуметтік желілерге қызығушылығын төмендетіп отыруымыз қажет. Баламен бірге ойнау, әңгімелесу, түсіндіру, үйрету әрекеттері үздіксіз балабақша мен отбасында іске асырылуы тиіс.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Жиенбаева С.Н. Мектепке дейінгі педагогика. Оқу құралы. - Алматы, Альманах, 2018. – 269 б.;
2. Әлем халықтарының дәстүрлі бала тәрбиесі (Салыстырмалы топология): монография/ К.С. Матыжанов, А.Б. Айтбаева, Г.Р. Даутова, А.К. Исламбек, Ж. Әбдіқадырқызы. – Алматы: Қазақ университеті, 2021. - 334 б.;
3. Антон Платов. Дети, Сеть и родители. Мир компьютеров. №3. – 2004;
4. Төлешова Ұ.Б., Аувакир Б. Баламен ойна... бізбен әлем өзгеше: оқу-әдістемелік құрал // – Алматы: Қазақ университеті. 2022. – 144 б.

Мектепке дейінгі ұйымдарда ерте кәсіптік бағдар беру жұмысы

С. НАЗАРОВА

Қазақстанда мектепке дейінгі білім беру ұйымдары айтарлықтай өзгерістерге ұшырауда. Әлеуметтік өмірдің өзгеріп отыратын жағдайларына бейімделе алатын баланың кемел тұлғасын қалыптастыру басты міндеттердің бірі. Баланың жеке тұлға ретіндегі дамуы өзіндік көзқарасының қалыптасуы, ой-өрісінің кеңеюі балабақша қабырғасында басталатыны сөзсіз. Мектепке жасына дейінгі ерте кәсіби бағытты анықтау баланың әлеуметтенуінің жеке бағыттарын құру, оның білім берудің келесі кезеңдерінде дамитын әлеуетті қабілеттері мен бейімділіктерін ашу үшін қажет.

Кәсіби бағдар дегеніміз – балалардың қызығушылығы мен икемділігіне қарай мамандық түрлері мен атқаратын іс-әрекеті туралы түсінік қалыптастыру. Мектеп жасына дейінгі ұйымдарда ұйымдас-тырылған іс-әрекет барысында ойын технологиялары арқылы кәсіби бағдар беру жұмысын жүргізу қазіргі таңның басты мәселелерінің бірі болып отыр.

Ойын – баланың өз ынтасынан туған белсенді шығармашылық сипаттағы және жоғары эмоционалдық толыққандылығымен ерекшеленетін еркін, өзіндік іс-әрекет. Ойынның мектеп жасына дейінгі баланың іс-әрекеті ретінде өзінің ерекшеліктері болады. Ойын әрекетінің шығармашылық сипаты – ойын ынтамен, баланың рөлді, сюжетті, ойыншықтарды, қосымша заттарды таңдағандағы шығармашылығымен байланысты. Ойынды құрғанда, ойын кейіпкерлерін жасағанда баланың ойлауы мен қиялы белсенді жұмыс істейді. Адам табиғатпен өзара іс-әрекет барысында болып қана қоймайды, оны бірте-бірте өзінің рухани және материалдық мәдениетінің ажырағысыз құрамы етеді. Дегенмен де сыртқы дүниені өзгерту адамның өзін дамытуы үшін қажетті алғышарттардың бірі болып тұр. Демек іс-әрекет тұтас үдеріс қарым-қатынас жасаумен байланыста және болашақ ұрпаққа бағытталған әлеуметтік сабақтас белсенді құбылыс болып табылады. Тұлғалардың іс-әрекеті әрдайым бұрын жасалған дәлелді алғышарттар және қоғамдық қарым-қатынастардың негізінде іске асып отырады. Сондықтан да ол нақты тарихи сипатта, нақ сол әлеуметтік шын-дықтың өмір сүру тәсілі болып табылады.

Мектеп жасына дейінгі балаларды кәсіптік бағдарлау – бұл психология мен педагогикадағы жаңа, әрі аз зерттелген бағыт. Кәсіби бағдар беру жұмысы әр адамның жеке ерекшеліктерін, қызығушы-

лықтары мен қабілеттерін анықтауға бағытталған іс-шаралар жүйесі, оған өзінің жеке мүмкіндіктеріне сәйкес келетін мамандықты дұрыс таңдауға көмектеседі. Бұл тек мектеп түлектеріне ғана қатысты емес. Үш жасар бала өзін тұлға ретінде көрсете бастайды. Ол белгілі бір іс-әрекетке қабілеттілікті, бейімділікті, белгілі бір қажеттіліктерді көрсетеді. Баланың балалық шақтағы психологиялық және педагогикалық ерекшеліктерін біле отырып, оның белгілі бір қызмет түріндегі жеке өсуін болжауға болады. Педагог баланың таңдауын кеңейте алады, оған белгілі бір салада көбірек ақпарат пен білім бере алады. Кәсіптік бағдарлау бойынша сабақтастық шеңберінде мектеп жасына дейінгі балалар бірыңғай үздіксіз білім беру жүйесіндегі, бастапқы буын болып табылады. Мектепке дейінгі ұйым – мамандықтар туралы негізгі білімді қалыптастырудың бірінші кезеңі. Балабақшада балалар әртүрлі және кең мамандықтармен танысады. Болашақ мамандықты таңдауға баланы ұқыпты дайындау керек. Ол ата-анасының немесе ата-әжесінің кім екенін білуі керек, әртүрлі кәсіптердің ерекшеліктерімен, адамға қойылатын талаптармен таныстыруы керек, сондай-ақ ол өскенде кім болғысы келетінін білуі керек. Бала ақпаратты неғұрлым көп сіңірсе және ол неғұрлым алуан түрлі және бай болса, болашақта оның өмірін анықтайтын шешуші таңдау жасау оңайырақ болады. Баланы болашақ мамандықты таңдауға дайындаудың ерте басталуы, ата-анасының пікірінше, балаға кім болу керектігін таңу емес (мысалы, көптеген адамдар осы салада жұмыс істейді), бірақ баланы болашақта өз бетінше таңдауын жеңілдету үшін әртүрлі еңбек түрлерімен таныстыру қажет. Оның шығармашылықта, спортта, техникада және т.б. балалық шағында әртүрлі дағдыларға ие болған сайын, ол өзінің мүмкіндіктерін ересек жаста жақсы біледі және бағалайды. Балалардың дамуына ойластырылған басшылық болмаған жағдайда, тіпті алты жасар балалардың да ересектердің жұмысы туралы білім деңгейі бірінші деңгейден жоғары болмауы мүмкін, ал педагогикалық жұмыстың ғылыми негізделген құрылысында үш жасар балалар бірінші деңгейден асып түседі, төрт жасар балалар екінші деңгейге жетеді, бес жасар балалар үшінші деңгейден асып түседі, ал алты жасар балалар төртінші деңгейге жақындайды. Баланы еңбекке тәрбиелеу отбасынан басталады. Отбасындағы еңбек тәрбиесі баланың болашақтағы өмірлік қызметін айқындауға көмек береді. Отбасы баланы еңбек сүйгіштікке, жасына сай еңбек түрлеріне, қоғамдық-пайдалы еңбекке баулуды іске асыру қажет. Еңбек адамның психикасы мен адамгершілік түсініктерін қалыптастыратын құрал болып табылады.

Я.А. Коменский *«Ағайынды чехтарды»* тәрбиелеудегі халықтық дәстүрдің жақсы нәтижелеріне сүйене отырып, баланы жастайынан еңбекке және жақсы мінез-құлыққа тәрбиелеудің жолдарын көрсетіп берді. Адамның адам болып қалыптасуының құралы еңбек. Еңбектің

нәтижесі әрбір адамға, оның еңбекке саналы, шығармашылық көзқарасына байланысты. Бүгінгі таңдағы қоғам қажеттілігі – жас ұрпақтың бойында еңбекке ынталандыруды тәрбиелеу, болашақ еңбек жолын дұрыс таңдауға баулу. Баланың жеке басының еңбекке бейім болып өсуі оны еңбек тәрбиесіне баулуға тікелей байланысты.

А.С. Макаренконың «Ұстаздық дастан» еңбегіндегі жас ұрпақты өнімді еңбекке араластыра отырып, еңбекке тәрбиелеу оларды өмірлік тәжірибеге даярлау» дейді. А.С. Макаренко ой еңбегі мен дене еңбегінің арасында айырмашылық жоқ, өйткені қандай да еңбек ойсыз өзінен-өзі келетін еңбек емес, ең алдымен ақылға қонымды шығармашылық еңбек болуға тиіс. А.С. Макаренко өз шәкірттерімен әңгімесінде еңбек рухани және материалдық қазынаны молайтушы сондықтанда ол адамгершілік принциптеріне айналған деп ескертіп отырады. Тәрбиеленушілер өнімді еңбек арқылы бір-бірімен тығыз байланыста даму мен кемелденудің жолы. Балалардың еңбегі көбіне ұжымдық түрде бірлесіп атқарылған еңбек қана адамның рухани өсуіне ықпал етеді. Тек қоғамдық пайдалы еңбек қана олардағы қабілет пен талаптарды толық жан-жақты дамытуға септігін тигізеді - дейді.

К.Д. Ушинский еңбек тәрбиесі – өмір кілті, бақыттың тұтқасы. «Еңбексіз адам өзінің бар адамдық қасиетінен және барлық құнынан айырылады. Адам өзінің жеке еңбегінсіз бір адым да алға ілгерілей алмайды; бір жерге тұрақтап тұрып қалуға да тиісті емес; ол адам қайта кері кетеді» - дейді.

Н.К. Крупская еңбек етуге әдеттену – бұл жай ғана еңбекке үйрену емес, бұл адамгершілікті тәрбиенің жоғары деңгейі, еңбек процесіне құштарлық, еңбек етуге әзірлік, жұмысты істей білу, - дейді. Абайдың педагогикалық мұрасының негізгі тақырыбының бірі – жалпы халықты, әсіресе, жастарды еңбекке баулу мәселесі. Ақын өлеңдері мен «Қара сөздерінде» еңбектің рөліне ерекше тоқталады. Еңбексіз адамның аянышты халін тайға таңба басқандай етіп көрсетті. Ең бастысы адамдағы барлық жарамсыз қасиет, яғни адамның рухани күйреуі еңбексіздіктен шығатынын танытты. Еңбектен қол үзген адамды жалқау деп атаған. Ыбырай Алтынсарин Еңбек етсең ғана көздеген мақсатыңа жетесің. Өмірдің ащысы мен тұщысын еңбек еткен адам ғана біледі.

Чехия, Венгрияда, Болгарияда, Германияда балалар еңбекке ерте араласады, олар ата-аналарымен бірге мемлекеттен жалға алған жеке қожалықтарда жұмыс істейді, ол шаруашылықтар бай және жұмыс қолына өте зәру болады. Балалар сөз жүзінде емес, іс жүзінде ерте жастан еңбек етуге тартылады.

А.Д. Сазанов: «Жанұяда дұрыс еңбек тәрбиесін алған бала болашақта өзінің арнайы дайындығын да үлкен жетістікпен әкетеді. Ал жанұясында ешбір еңбек тәрбиесін алмаған бала болашақта еш ква-

лификация ала алмайды, еңбек жолында жолы болмайды, олардан нашар жұмысшы кадрлар шығады», - деп жазады. Ол ата-аналардың назарын еңбекке баулу, қоғамға пайдалылығымен қатар адамдардың жеке өміріне де әсер ететіндігіне аударған. Отбасында еңбек тәрбиесі бала қаз-қаз басып жүре бастағанда ақ өз нышандарын көрсетеді. «Тұсау кесер» жырымен еліктіріп, «Қаз-қаз балам, қаз, балам!» - деп оған тұңғыш еңбек қиындықтарын жеңуге үйретеміз. Жас сәби қолына зат ұстауды үйреніп, өзі тамақтануға құштарланады, сол кезде оның игілікті еңбегін байыпты бас ұрып, затты оң қолмен ұстауға, тазалық сақтап тамақтана білуге үйретеміз. Мектеп жасына дейінгі балалардың еңбекке деген оң көзқарастарын ойдағыдай қалыптастыру бағыттары:

- Ересектердің айналысатын еңбек түрлерімен таныстыру;
- Еңбек туралы қоғамдық маңызды ақпараттармен ақпараттандыру;
- Балалардың жас ерекшеліктері мен мүмкіндіктеріне қарай еңбек түрлерін ұйымдастыру.

Балалардың еңбек қызметі туралы білімдерін дамыту тәсілдері екіге бөлінеді:

Бірінші – әр түрлі мамандардың еңбек іс-әрекеттері туралы балаларға арналған кітапшалардағы әңгімелерді оқу, әрбір мекемелерге саяхат жасау;

Екінші – балалар мен ересектер арасында біріккен іс-әрекеттер ұйымдастыру арқылы еңбексүйгіштікке тәрбиелеу.

Ересектердің күнделікті іс-әрекеттері арқылы балалардың еңбекке деген көзқарастары қалыптасады. Еңбек арқылы еңбекке бейімдеу, еңбекті бағалау, еңбек адамының іс-әрекетін бағдарлау арқылы еңбек тәрбиесі жан-жақты жүргізіледі.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Жиенбаева С.Н. Мектепке дейінгі педагогика. Оқу құралы. – Алматы, Альманах, 2018. - 269 б.
2. Аралбаева Р.К. Мектепке дейінгі педагогика. Оқу құралы. – Алматы, Жоғары оқу орындарының қауылдастығы, 2012. - 220 б.
3. Урунтаева Г.А. Дошкольная психология: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений - 5-е изд., стереотип. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. - 336 с.
4. Тарабарина, Т.И. Трудовое воспитание дошкольников в детском доме: учебное пособие для вузов / Т.И. Тарабарина. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2002. – 84 с.

Психикалық дамуында тежелуі бар балалармен педагог- психологтың түзету әрекеті

Г. МАНАБАЕВА

Елімізде болып жатқан түрлі әлеуметтік мәселелері: отбасылық, экологиялық, экономикалық дағдарыстар әсерінен психикалық дамуында тежелуі бар әр түрлі жастағы балалар жылдан-жылға көбеюде. Мектепте мұндай балалардың болуы педагог-психологтың түзету жұмыстарын жүйелі жүргізуін қажет етеді. Л.С. Выготский: «Бала бойындағы кемістікті оларға үнемі қамқорлық көрсетіп, оқыту мен тәрбиелеу істерін жүйелі жүргізу арқылы әлеуметтік жолмен толықтыруға болады» деген сөздері соның айғағы. Психолог ретінде міндетіміз – даму мүмкіндігі шектеулі балаларға, ата-аналарға түзету жұмыстарын тиімді ұйымдастыру.

Психикалық дамуы тежелген баланың білімді меңгеру дағдысы толықтай сақталып, деңгейлері өз құрдастарынан 2-4 жылға артта қалып отыруымен ерекшеленеді. Оның негізгі себептері олардың басынан өткерген аурулары, негізгі әлеуметтік жағдайы, нашар көруі, құлақ ауруы, тағы басқа себептерден болуы мүмкін. Психиатр, невропатологтар зерттеулері бойынша психикалық дамуының тежелуі балада малярия, тұмау, сары ауру, іштегі улану сияқты аурулардан кейін пайда болатынын көрсеткен. Психикалық дамуының тежелуінің негізгі бұзылыстары – интеллектуалды даму деңгейі, таным процестерінің зейіні, логикалық есте сақтауы, ойлауы, кеңістікті бағдарлауы, қабылдауы, оқу үлгерімінің төмендеуінен көрінеді.

Бұл балалардың оқуға үлгермеушілігі 1-сыныптан бастап көріне бастайды. Бірақ, анық белгілері 2-3 сыныптарда белгілі болады. Олардың оқу дағдыларындағы кездесетін кемшіліктері:

- есте сақтауы баяулайды;
- сабақ процесіне жай қосылады;
- оқу материалын баяу қабылдайды немесе мүлдем қабылдамайды;
- берілген тапсырманы мұғалімнің көмегінсіз орындай алмайды;
- оқуы мен жазуы жай;
- оқыған мәтінін түсінбейді және түсінгенін айтып бере алмайды;
- есептер шығарған кезде қателер жібереді;
- тез шаршағыш;
- сыныптастарымен аз араласады;
- өз ойын анық айта алмайды.

Психикалық дамуының тежелуі бар балалар көбіне олигофрения балаларға ұқсайды. Бірақ, егер де оқу процесі, әдістемелік нұсқаулары дұрыс

ұйымдастырылған болса, 1-3 жылда өз құрдастарының білім дағдысын қуып жетуге болады. Бұл туралы Л.С. Выготскийдің: «Кемтар бала қалыпты баланың деңгейіне жету үшін қазіргі ерекше құралдарды қолданған жөн» деген сөзі дәлел. Сондықтан психолог түзету жұмыстарын жүргізгенде психикалық дамуы тежелген және ақыл-ой кемтарлығына шалдыққан оқушылардың зейіні мен еске сақтауын, кеңістіктік елестетуін, қисынды ойлауын дамытуға арналған түзету жұмыстарын жүргізуі керек.

Сондықтан барлық танымдық психикалық үрдістер қабылдау, ойлау, есте сақтау «таза» күйінде болмайтындығын, өзінше тұтас бір жүйені білдіретіндігін, соның негізінде кешенді түрде дамитындығын есте сақтаған абзал. Мысалы, «графикалық сынақхат» жаттығуын кеңістіктік-бағдарлық тапсырмаларға жатқызуға болады, және ол зейіннің, есте сақтаудың, өзін-өзі бақылаудың, қолдың ұсақ моторикасы қызметінің дамуына ықпал етеді.

Оқушылардың ойлауын төмендегідей тапсырмалар беріп дамытуға болады.

«Анаграмманы шеш!» жаттығуы.

Сөздегі әріптердің орны ауыстырылады. Жеңілінен бастауға болады. Арнайы ТДО сыныбы оқушыларына тапсырма жеңілдетіп беріледі. Мысалы, жемістер, көкөністер, т.б. тақырыппен беріледі.

«Сөз ойла, тез ойла!» жаттығуы.

Бес дыбыстан құралатын, үшінші әрпі «Л» болатын, Не? Қандай? деген сұраққа жауап беретін сөздерді ойлауға тапсырма беріледі. Ортасындағы әріптерді өзгерте беруге болады.

		Л		
--	--	---	--	--

Мысалы торкөздерді мынадай сөздермен толтырады: талап, құлаң, шалап, жолақ, халат, далап, құлын, келін, жалын, тулақ, салақ, рулоң, кулоң, балақ, талақ, сылақ, салық, талма, жұлын, галош, салым, қалам, ғалам, ғалым, ғылым, қалқа, қалта, салат, долма, малта, шелек, сулық, белок, тұлып, желім, залым, т.б.

Оқушылар сөздерді ойламаған жағдайда жоғарыдағыдай сөздер құрауға болатыны айтылып, әр сөздің мағынасы түсіндіріледі.

«Көріп есте сақтау» жаттығуы

Мақсаты: көру есін дамытуға бағытталған.

Баланың алдына таяқшалар ұсынылады. Бұл таяқшалардан қандай да қарапайым денелер (үй, шаршы, үшбұрыш) жасауға болады. Бала назарын осы денелерге аударып, кейін құрастырылған денелерді жауып қойып, еске түсіруін сұраймыз. Бұл жаттығуды күрделендіруге болады (түрлі-түсті таяқшаларды қолдану арқылы). Бала түс бойынша таяқшалардың орналасу ретін еске сақтап, өз еркімен құрастыра алуы керек. Келесі нұсқа: құрастырылған дене таяқшаларын санау арқылы баланың көру есі ғана емес, санау іскерлігі де жетіледі.

Ойын: «Жазылмай қалған сөздерді орнына қой».

Мақсаты: еске сақтау ауқымын кеңейту.

Мысалы: қант, оқ, жәшік, балық, би, алмұрт. Кейін қатардан бір сөз алынып, сөздер қатары оқылады. Балалар қатардан түсірілген сөзді тауып айтуы керек және реттік санын сақтауы керек. 3 рет қатардан басқа сөз алынып тасталады. Ал 4 рет қатардағы барлық сөздер алынып қалады.

«Уақыт өлшемін қабылдау» жаттығуы.

Оқушыларға аптаның жеті күні жазылған парақтардың орындарын ауыстырып береді. Оқушылар рет-ретімен қоюы керек. (Бүгін сенбі, оқушы сенбіден бастап, күндерді рет-ретімен қойып шығады).

1 – дүйсенбі;

5 – жұма;

2 – сейсенбі;

6 – сенбі;

3 – сәрсенбі;

7 – жексенбі;

4 – бейсенбі.

Жатқа айтқызып, аптаның аттарын есте сақтауға үйрету.

Психикалық дамуы тежелген балалар әр уақытта нәтижеге жетуі үшін әр баланың физиологиялық, психологиялық жас ерекшеліктерін ескере отырып, психолог, логопед, дефектолог және ата-ана тығыз байланыста болып, түзету жұмыстары тиімді жүргізілген жағдайда жұмысымыз нәтижелі болады. Психикалық дамуы тежелген балалардың ерекшеліктерін ескере отырып, мүмкіндіктеріне қарай дамыту, оларға сеніммен қарап, жеке тұлға ретінде өмірге бейімдеп, оқытудың тиімді тәсілдерін пайдалана отырып, танымдық қабілеттерін жетілдіру-басты міндетіміз.

Білім беру жүйесінде инклюзивті білім беруді жүзеге асыру

А. АЛПИЕВА

Елімізде жаңартылған білім беру жүйесі – өскелең жас ұрпақтың дені сау, білімді, тәрбиелі болып өсуін қамтамасыз етеді. Өсіп келе жатқан кішкентай балалардың дұрыс дамуына, қатарынан кем қалмай қалыптасуына ерекше мән беріліп отыр. Қазіргі таңда балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үдерісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру жүйесі болып отыр. Инклюзивтік білім беру дегеніміз – ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларды жалпы білім үдерісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай,

балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, білім беру сапасын жетілдіруге бағытталған жүйесі [1, 5, 7]. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға теңдік қатынасты қамтамасыз ету, оқытудың ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады. Біздің елімізде инклюзивті білім беру жүйесінің дамуы туралы Қазақстан Республикасының бірнеше заңнамаларында инклюзивті білім беруді жетілдіру мәселелері қарастырылып, олардың міндеттерін шешу көзделген. Мемлекетіміздің әрбір азаматы – еліміздің ертеңі. Сондықтан да, ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар оқушылар сапалы білім алуына жағдай жасалу қамтамасыз етіледі. Арнайы қызмет түріне қажеттіліктерін анықтау барысында оқыту мен тәрбиелеу мәселелерін шешу, баланың қызығушылығына басымдылық берудегі ізгілік қағидасы басшылыққа алынады. Аталған қағида әр баланың өзіндік қабілетін барынша дамытуына қажетті жағдай жасау керектігін білдіреді. Мектепте инклюзивтілік принцип негізінде ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалар білім алады. «Мектеп бөріне ортақ» бағдарламасы әзірленіп, мектеп қабырғасында жүзеге асырылып келеді. Соның нәтижесінде балалар өз құрдастырымен оқуға мүмкіндігін сезініп, сынып ұжымында белсенді болып келеді. Бағдарлама аясында ерекше білім берілуіне қажеттілігі бар балалардың білім алуына толық жағдай жасалған. Инклюзивті сынып – жалпы орта білім беру мектебі жағдайында ЕБҚ бар балалардың бір сыныпта оқуына болатын білім беру үдерісін ұйымдастырудың бір формасы. Білім беру үдерісін ұйымдастырудың аталған формасы жеке оқытуға қарағанда басымдау болып табылады [2, 4]. Инклюзивті сыныптарды құруда табысты инклюзивті білім берудің ішкі жағдайлары төмендегідей ескердік: - ата-аналардың баланы оқытуға ниет білдіруі, оқыту үдерісінде оларға көмектесуге дайындығы, тырысуы; - ЕБҚ бар балаға өзара көмек көрсетуге мүмкіндіктердің болуы; - инклюзивті сыныпта оқытуға баланың психологиялық дайындығы. Біздің мектепте инклюзивті сыныптардың артықшылықтары төмендегідей көрсетіледі: - ЕБҚ бар білім алушыларды мектеп қызметінің барлық саласына кіріктіру; - даму деңгейі қалыпты балалардың ЕБҚ бар балаларға толерантты көзқарасын қалыптастыру; - ЕБҚ бар балаларға қоғамның толеранттық көзқарасын қалыптастыру процесін қамтамасыз ету.

Сонымен қатар, ЕБҚ бар балалардың себептерінде анықтадық: нәсілдік, ата-бабасынан, ұрпақтан ұрпаққа, ген арқылы, туыстық некеден, некеге тұруда, медициналық тексеруден өтпеу салдарынан; әйелдердің жүктілік кезінде ішімдік пайдалануы; дәрілер ішуі, тамақтану мәдениеті-

нің төмендігі, қажетті гигиеналық талаптардың сақталмауы. Жеке адамның өзіне байланысты «жүре» шектеулі болып қалуы себептеріне медициналық құқық органдарының мәліметі бойынша жағдайға байланысты (құлау, зақым алу): жол көлік (велосипед, мотоцикл, ролик т.б), ойын (пиротехника, компьютер), ұялы телефон, құлаққапта зардаптары [3]. Инклюзивті білім беруді жүзеге асыру барысында ЕБҚ бар балалардың сұраныстары мен қажеттіліктерін өтей алатын оқытуды ұйымдастыру мәселелері де шешуді қажет етіп оыр. ЕБҚ бар балалардың қоғамда өз орнын тауып, бейімделуі, қоғамның толыққанды азаматы болып қалыптасуы педагогтар үшін өте маңызды. Мектепте әр бала, соның ішінде ЕБҚ бар бала да мекеменің білім беру және әлеуметтік өміріне қатыса алатындай орта қалыптастыру керек, бұл баланың табысқа жетуіне, өзінің қауіпсіздігін және қатарластар ортасында өз маңыздылығын сезінуіне мүмкіндік береді. Мектепте сыныптарында білім алатын ЕБҚ бар балаларға қолдау көрсетудің тәжірибесі жинақталып балаларға білім беру кейбір ата-аналардың көңілінен шықпайды. Бар тәжірибені жүйелеп, ортаға салу арқылы ЕБҚ бар санаттағы балалар жалпы білім беру сыныбында оқытылып, қосымша жағдай жасалса, олардың оқытылуы мен әлеуметтену табыстылығы арта түсер еді. Бұл инклюзивті білім беру бағдарламасын құрып, инклюзивті сыныптарды ашуымызға түрткі болды. Біздің мектепте 1677 білім алушы оқиды. Оның ішінде 12 білім алушы инклюзивті сыныпта оқиды. Бұл мектеп оқушыларының 0,65%-ын ЕБҚ бар балаларды құрайды (Кесте 1).

Кесте 1. Жалпы мектеп оқушылары туралы мәлімет

Жалпы оқушылар саны	Инклюзивті оқитын оқушылар саны	Инклюзивті оқитын оқушылар		Психикалық дамуы тежелген	Тіл кемістігі
		Бастауыш сынып	Орта буын		
1677	12	7	5	11	1

Мектеп сыныптарында білім алатын ЕБҚ бар балаларға қолдау көрсетудің тәжірибесі жинақталып келеді. ЕБҚ бар оқушыларды оқытатын білім беру ұйымдары білім мазмұнының ерекшелігін және білім алушылардың мүмкіндіктерін ескере отырып тіл мен әдебиет пәндерінің мұғалімдері оқушылардың ауызша, жазбаша сөйлеу тіл кемшіліктерін ескере отырып, сөздердің дұрыс дыбысталу деңгейінің дамуына, сөйлеу тілінің лексикалық-грамматикалық жағына, байланыстырып сөйлеу ерекшеліктеріне назар аударып, математика мен жаратылыстану пәндерінің мұғалімдері психикалық дамуы тежелген балалардың танымдық әрекеті, эмоциялық-ерік саласындағы ерекшеліктерді ескерсе, адам және қоғам, білім беру саласына байланысты пәндерінің мұғалімдері балаларды

қоғамға бейімдеуде және олардың мінез-құлықтарын түзетуге жақсы, оңтайлы қарап, ЕБҚ бар балаларға көңіл бөлінсе, технология пәнінің мұғалімдері жеке тәсілдерді қолдану, жеңілдетілген тапсырмалар беру арқылы психикалық дамуы тежелген оқушылардың сенсорикасы (сезімталдығындағы) мен ұсақ моторикасындағы, танымдық әрекетіндегі ерекшеліктерін ескере отырып сабақ өткізеді. Түзету-дамыту бағдарламасының игеру деңгейінің нәтижесін бағалағанда баланың білім-білік дағдылары игеруге қажет танымдық қабілетінің қаншалықты қалыптасқандығына ғана емес, баланың игерген білімін берілген мәселеде өз бетімен қаншалықты қолдана алатынына көңіл бөлінеді [5, 6]. Әр оқушының үлгермеу себебін анықтап, ақыл-ой кемістігі бар баланың диагнозына қарай жұмыс жүргізсе, оқушының білімге деген құлшынысы артып өзіндік дарындылығы айқындалады. Оқушыға арналған жеке даму бағдарламасы олардың өзіндік дарындылығын ашып, өмірдегі өз орның, өз мамандығын табуға көп көмек болады. Әрбір педагог ұйымдастыратын әрекет, іс-шаралардың білімділік, дамытушылық, тәрбиелік мақсатын, алынған материалдарын игертіп қана қоймай, балаларға (экскурсия барысына есеп беру, әңгіме жазу немесе бір оқушының әрекеттерін сипаттау) т.б. тапсырмалар жүйесін дайындаса, бұл ЕБҚ бар балаларды өз ісіне, жұмысына, берілген тапсырмаларды орындауға 142 дағдыларын қалыптастырумен қатар, балаларға үлкен жауапкершілікті сезіне бастауға дайындап, жүктей бастайды. Баланың танымдық қабілетінің дамуына мүмкіндік жасау мен баланың өзіне деген сенімінің артуына, жетістіктерге бір қадам жақындауға жағдай жасайды. Жүсіпбек Аймауытов: «Мұғалімнің істеген ісі өнімді, берекелі болуын тілесе, әуелі өз қызметін шын көңілмен жақсы көрсін», - деп тұжырымдауы өз мамандығын шексіз сүйе білген маман иесі ғана үздіксіз ізденіс пен асқан шыдамдылық, қажырлы еңбектің арқасында баланың біліміне, оның болашағына үлкен сәулесін түсіріп, бала өмірін дұрыс бағытқа бағыттары сөзсіз. Қорыта келе, ЕБҚ бар балаларды білім беру процесінде біртектілікпен оқытуда инклюзивті білім беруді жүзеге асырады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабаев М. Педагогика, - Алматы, 1992;
2. Жұмасова Қ. Психология, - Астана, 2006;
3. Жарықбаев Қ. Жалпы психология, - Алматы, 2000;
4. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы заңы. ҚР 2002 ж. №343 бұйрығы;
5. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарына арналған мемлекеттік бағдарламасы. - Астана, 2010;
6. Әлеуметтік педагог // Республикалық педагогикалық-әдістемелік журнал. 2010. №4.- Б.10-12;
7. Бала тәрбиесі // Ғылыми-әдістемелік журнал. 2013. №2. Б. 8-9.

Эмоционалды жанудың алдын алу

Г. ТОКСАНОВА

Мақсаты: Ұстаздардың эмоционалды көңіл-күйлерін көтеру, өзін-өзі реттеу дағдыларын, өз психозэмоционалдық жағдайын басқаруын, кәсіби шеберліктерін арттыру және топтасып жұмыс істеуді дамыту, кез келген психологиялық жағдайға қарсы тұра білуге үйрету, әр уақытта дұрыс, әрі ұтымды шешім қабылдауға баулу

Эпиграф: *«Біз қартайғандықтан ойын ойнауды тоқтатып тұрған жоқпыз, ойын ойнамағандықтан қартайамыз».* (Бернард Шоу)

Міндеттері:

- жағымсыз психозэмоционалды күйін реттеу дағдысын қалыптастыру;
- педагогтың тұлғалық және жағдайға сай қобалжуын төмендету;

Педагогтарды жағымсыз психозэмоционалды күйін реттеу тәсілдерімен таныстыру.

Қатысушылар: педагогтар тобы – 15-20 адам.

Көрнекілік құралдар: музыка аппараты, баяу әуенді диск, А4 қағаз, түрлі-түсті бояулар, түрлі боялған дөңді дақылдар.

Уақыты: 15-20 минут.

Барысы:

Жүргізуші: Құрметті ұстаздар, барлығымыз бірге айтамыз: «Мен сіздермен қауышқаныма ризамын!»

Тренинг ережесі:

1. Тыңдай білу;
2. Белсенді қатысу;
3. Сөзді бөлмеу;
4. Күлімсіреу;
5. Сын айтпау;
6. Уақытқа бағыну.

Психологиялық тренинг құрылымы:

I бөлім. Мини-лекция.

Кәсіптік жану синдромы: оны іске қосатын механизм тек сыртқы жағдайлармен ғана шартталмайды, сонымен бірге адамның жеке ерекшеліктерімен, мысалы, психологиялық икемінің болмауынан да ұйымдастырушылық, кәсіби күйзелістердің және жеке тұлғалық факторлардың құрамдасуы салдары ретінде дамиды. Педагог, тәрбиеші кәсіптері үнемі жан-тәнін сала күш және энергия жұмсауды талап етеді. Аталған кәсіп өкілдері біртіндеп эмоциялық қажу және құлазу – эмоциялық жану белгісіне ұшырайды.

Адамның «күйіп кетуі» өз дамуының бастапқы кезеңінде неғұрлым қауіпті. Педагог оның белгілерін мүлде сезінбейді, сондықтан оның мінез-құлқындағы өзгерістерді алғаш рет әріптестері байқайды.

«Күйіп кетуді» жеңу үшін педагогтар сабырлылықты (өз қызметі, жеке басы, маңайындағылар үшін жағымсыз әсерін тигізбейтін күйзеліс жағдайларын көтеруге мүмкіндік беретін белгілі бір жеке қасиеттерінің үйлесімін) дамытулары қажет.

Сабырлы адамдар кез келген өзгерістерге әрдайым дайын болады және оларды жеңіл қабылдайды. Олар дағдарыс жағдайларында қиындықтарды оп-оңай жеңіп шығады.

Сабырсыз адамдарға кез келген өзгерістерге бейімделу қиын, оларға өз мінез-құлықтарын, мақсаттарын, көзқарастарын өзгерту оңай емес. Егер бір нәрсе дұрыс болмай жатса, олар күйзелісті жағдайға түсе бастайды. Сабырлылыққа жаттығушы адамдар – олар өзгерістерге дайын, бірақ аяқ астынан болатын немесе күрделі өзгерістерге емес.

Бұл адамдарға қоршаған жағдайға біртіндеп, оқыс қимылсыз бейімделу тән, олай болмаған жағдайда, олар күйзеліске тез ұшырайды. Сабырлылықты тежеуші адамдар – сыртқы жағдайлардың әсерінен өзгере қоймайды, олар сенімді позиция мен өздік көзқарасқа ие. Алайда бұндай адам өмір саласының психиканы жаралайтын бір мәртелік қана өзгерісіне бара алады. Егер күйзеліс оның өмірінен үнемі орын алатын болса, ол абыржып қалады.

II бөлім.

Тренинг барысы: Сәлеметсіздер ме! Бүгінгі өткізілетін психологиялық тренингке қош келіпсіздер! Бүгін сіздердің психикалық көңіл-күйлеріңізді көтеруге, өз бойларыңыздағы шығармашылық қабілеттеріңізді бағалай білуге, өз-өзіңізге құрметпен қарауға, бір-бірімізбен сыйластық қарым-қатынаста болуға арналған тренингке ұйымшылдықпен қатысуға шақырамын.

Таңертең үйден шығар алдында айнаға қарап шыққан адам қол көтерсін. Ал, айнаға қарап күлімдеген адам қол көтерсін. Көріп тұрғанымыздай, күлімдеп шыққан адам аз. Сондықтан, құрметті әріптестер қазір жүзімізге күлкі ұялатып, бір-бірімізге күлімсіреп қарайық.

1. Сәлемдесу. «Шеңбер бойымен жалғасқан есім»

Қатысушылар шеңберде тұрып, басын иіп амандасып, бір-бірілеріне допты бере отырып, өздерінің есімін және өздерінің қызығушылық іс-әрекетін айтады.

2. Топқа бөлу. Түрлі- түсті тамшылар»

3. «Біз біргеміз» сергіту жаттығуы.

Мақсаты: ұжымдасып жұмыс жасауға бағыттау, ұйымшылдыққа, ымырашылыққа үйрету.

Нұсқау: Екі топқа бөлу. Бірінші топтың жұптарының сол-оң аяқтарын скотчпен орап, ал келесі екінші топ қатысушыларына допты бірлесіп таяқпен шелекке салу ұсынылады.

4. «Ал, қане, билейік!» би терапиясы.

Енді көңіл-күйлеріңізді көтеру мақсатында қазір барлығымыз орны-

мыздан тұрып, билейміз. Биіміз ерекше болады. Күлкі витамин, Серік Ибрагимовтің «Әсем әнін» тыңдайық. Ал, бастайық.

5. Жаттығу: «Ұстаз болу...»

Мақсаты: сенім атмосферасын құру, қатысушыларды топтық жұмысқа біріктіру, ауызбіршілік пен қолдауды сезіндіру.

Қатысушылар шеңбер бойымен отырып, «Ұстаз болу деген...»

Ұстаз болу бұл мен үшін...

Бізді біріктіретін нәрсе....

Ұстаз болу үшін бойымызда қандай адами қасиеттер болуы қажет?...

сөйлемді аяқтап, өз ойын айтады. (Өз мамандықтары туралы пікірін айту)

6. Болжам-ойын «Менің бейнем»

Мақсаты: қатысушылардың өзіндік бейнелері туралы психологиялық мінездеме беруді негізге алады.

Нұсқау: қатысушылар слайд арқылы көрсетілген бейнелерден біреуін ойша таңдайды. Негізгі 5 бейне көрсетіледі: қоян, жолбарыс, сиыр, құс, тасбақа. Таңдалған бейне бойынша оларға психологиялық мағлұмат беріледі. Бұл мағлұмат олардың жеке тұлғалық-мінездік ерекшеліктерін, болашағына деген сенімділігін нығайтуды қамтамасыз етеді.

Бейне түрінде берілген психологиялық мінездемелер:

Құс – бейне: Сіздің мінез-құлқыңыз айналаңыздағы адамдарға тәуелді. Өйткені, сізге өз ортаңыз қатты әсер етеді. Сіз эмоционалды жансыз, себебі сіз барлығын көңіліңізге тікелей қабылдайсыз. Өз көңіл-күйіңізді тиімді пайдалануға ұмтылыңыз. Және сізде эгоизмдік қасиет бар. Сіз өзіңіздің бұл қасиетіңізді жоюға тырыссаңыз жақсыға ұмтылуға мол мүмкіндігіңіз бар.

Сиыр – бейне: Сіз әрқашан өз стиліңізді табуға ниеттенесіз. Соған орай, ортадағылар сізді қолдап, әрқашан сізді түсініп отырады. Сіз өзіңіздің еркіңіздің сипатына қарай қызық әрі нақты жұмыстарды жасай білесіз. Яғни бұл өзіңіздің еркіңізге күш салатындығыңызды көрсетеді. Және, сіздің мінезіңіз жағымды, барлық адамдар сізді жақсы жылы қабылдайды. Сондықтан сізде жағымды жаңалықтар көп болады.

Тасбақа – бейне: Сіз өзіңізге, ішке сезіміңізге үлкен жауапкершілікпен қарайсыз. Сіз өмірде, әртүрлі жағдайда өзіңіздің пікірлеріңіз бен көзқарастарыңызға дұрыс баға бересіз. Және әрқашан қатынаста тиімді жол таба білесіз. Егер сізде қиындық тап болса, сіз ол үшін көп әрекеттенесіз, яғни жағымсыздықтан тез арылуға тырысасыз. Себебі, сіз жағымсыздық әсерінен өз көңіл-күйіңізді реттей алмай қаласыз. Алға шынайы ниетпен талпынсаңыз, сіз де жақсы нәтижеге қол жеткізесіз.

Қоян – бейне: Сізге өз көзқарастарыңыз бен принциптеріңізден бас тарту кейде қиынға соғады. Бірақ, сіз өз-өзіңізге тым сенімді емессіз. Демек, сізге ортада өзіңіздің батылдығыңыз керек. Осыған қарап, сіз ерік күшіңізді көп жұмсамайтындығыңызды аңғаруға болады. Ендеше

сіз ерік күшіңізді пайдалана біліңіз. Ол сізге өзіңізді танытуға мүмкіндік береді. Табыстарға көп жетесіз.

Жолбарыс – бейне: Сіз өте белсенді адамсыз, сонымен бірге сіз ортада және басқа жерлерде сыйлысыз. Сізбен қатынаста болған адамдар сізді әрдайым жоғары бағалайды. Сіз айналаңыздағылар бір-бірімен дұрыс келісімге келсе және бір-бірін дұрыс түсінсе, сізге қолдау көрсетсе бақытқа жетуге болады деген ойға келесіз. Және сіз әрқашан бақытты өмір сүруге талпынасыз. Сондықтан сізде сәттіліктер көп болады.

7. «Суретті-болжам» арт-терапия.

Нұсқау: ақ параққа өз ойларынан сурет салады.

Көрнекілік құралдар: музыка аппараты, баяу әуенді диск, А4 қағаз, түрлі-түсті бояулар, түрлі боялған дөңді дақылдар.

Мақсаты: қатысушылардың шығармашылық қабілеттерін ашу, жай-күйін анықтау.

8. «Кәсіби жанған педагог кейпі» сурет (музыка құстар сайрауы)

- Құрметті мұғалімдер, қазір сіздерге 2 топқа боліну қажет. Адамның қарым-қатынасы оның көңіл-күйінен білінеді, көңіл-күй адамның ішкі дүниесінің құбылысы. Олай болса, көңіл-күйімізді біліп алайық: қолымыздағы адамның суретіне назар аударайық. Алдарыңызда жатқан адам бейнесін фломастермен кәсіби жанып кеткен адамның суретін саласыздар. Оның іштей күйіп, шаршағанын сөзбен емес сурет арқылы жеткізесіздер. Ал, бір бірден суретті көрсетейік. Не көріп тұрсыздар? Эмоционалдық көңіл күйі қандай?

Енді 2 топ өз салған суреттермен алмасып, эмоциялық күйген адамның суретін жандандырып, енді осы алдымыздағы суретке жақсы көңіл-күйді сыйлап, көңілді-күйдегі адамның образын сомдап салуымыз керек.

- Жағымды сөздер арқылы немесе позитивті суреттер арқылы адамды күйзелістен алып шығасыздар.

- Енді құрметті мұғалімдер осындай негативті жағдайдан, эмоционалдық күюден шығу үшін қандай кеңес жаттығулар жасауға болады.

Сұрақтар:

- Бұл суретті толықтырып, көңілді адамның кейпін салу қиындық туырды ма?

- Көңіл-күйі жақсы мұғалімнің образын сәтті шығаруыңызға не себеп болды?

- Өзіңіздің көңіл-күйіңізге әсер етті ме?

9. Топпен жұмыс. Рөлдік ойын «Педситуация». Әр топ өз тәжірибесінде болған бір ситуацияны сахналайды, қалған топтар оның шешімін айтуы керек. Сосын шешімдер салыстырылады.

Педагогикалық жағдаят №1. Оқушы сабақтан кейін мұғалімге келіп, сабақ беру әдіс-тәсілдерінің ұнамайтындығын, мұғалімнің ауысуын талап ететіндігін мәлімдейді. Мұғалімнің әрекеті қандай болу керек?

1. Оқушымен келісіп, сабақ беру тәсілін өзгертеді;

2. Оқушы пікірінің қажет еместігін айтады;
3. Оқушы материалын оқушымен бірге талқылап, оқушыға нақты не ұнамайтындығын анықтайды;
4. Ата-анасын мектепке шақыртады;
5. Жұмыстан шығып кетеді;
6. Өз нұсқаңызды ұсыныңыз. Таңдап алған жауабыңыздың нұсқасын негіздеңіз.

Педагогикалық жағдаят №2. Сіз сынып жетекшісі болып жұмыс жасайсыз. Сыныптағы бір оқушы тарих пәні сабағына қатысқысы келмейтінің, пән оқытушысымен қарым-қатынасының бұзылғанын, мұғалімнің мұның бағасын үнемі төмендетіп қоятынын мәлімдейді.

Сіздің әрекетіңіз:

1. Оқушыға оның қателесетіндігін айтасыз. Жақсылап сабаққа дайындалып келуіне, пән мұғаліміне тіл тигізбеуіне және тәуір баға алатынына көзін жеткізесіз;
2. Пән мұғалімімен әңгімелесесіз. Себебін анықтайсыз;
3. Пән мұғаліміне тіл тигізгені үшін оқушыға дауыс көтеріп ұрсасыз;
4. Өз нұсқаңызды ұсыныңыз. Таңдап алған жауабыңыздың нұсқасын негіздеңіз.

Педагогикалық жағдаят №3. Жаңа тақырып түсіндіру барысында мұғалім Ахмет деген оқушының сабақты тыңдамай, зейін қоймай және өзгелерге кедергі жасап отырғанын байқады. Ол ескертулерді елемеді.

Сіздің әрекетіңіз:

1. Оны тақтаға шақыру;
2. Күнделігіне «екі» қою;
3. Басқа партаға отырғызу;
4. Өз бетінше орындауға тапсырма беру;
5. Мән бермеу;
6. Өз нұсқаңызды ұсыныңыз. Таңдап алған жауабыңыздың нұсқасын негіздеңіз.

Педагогикалық жағдаят №4. Арман үнемі үй тапсырмасын орындамай келеді. Мұғалім неге дайындалмағанын сұрағанда, ол жылап жіберді.

Сіздің әрекетіңіз:

1. Оқушымен сөйлесіп, себебін анықтаймын;
2. Арманның достарымен сөйлесіп, себебін анықтаймын;
3. Ата-анасымен кездесіп, сөйлесемін;
4. Үй тапсырмасын орындауға Арманға көмектесемін;
5. Өз нұсқаңызды ұсыныңыз. Таңдап алған жауабыңыздың нұсқасын негіздеңіз.

Педагогикалық жағдаят №5. Сіздің сыныбыңыздағы бір баланың өмірлік ұстанымы өзгеше. Төбелеседі, жаман сөздер айтады, дөрекі мінез көрсетеді және күш қолданады. Сіздің ескертулеріңізге, талаптарыңызға былай жауап берді: «Менің әкем ылғи да осылай жасайды».

Сіздің әрекетіңіз?

1. Ата-анасымен сөйлесіп, жағдайды түзеуге тырысамын;
2. Өзге балалармен сөйлесіп, оның «жазасын» беруді сұраймын;
3. Оған кім қожайын екенін дәлелдеп, бетпе-бет сөйлесемін;
4. Жеке әңгіме өткізіп, бала тәртібінің себептерін анықтаймын;
5. Өз нұсқаңызды ұсыныңыз. Таңдап алған жауабыңыздың нұсқасын негіздеңіз.

Педагогикалық жағдаят №6. Мұғалім өте жақсы оқитын қызға «екі» қойды. Мұның себебі – өзге дайындалмаған сыныптастарын қолдау мақсатында жауап беруден бас тартты. Ашулы әкесі мектепке келіп, өзінің наразылығын танытты және мұғалімнің түсініктемесін талап етті. Мұғалім не істеуі тиіс?

1. Сіз оқушының ата-анасымен сөйлесуден бас тартасыз, өйткені сіз өзіңіз ашулысыз;
2. Оқушының ата-анасына бұл екілік бағаның оның жалпы үлгеріміне әсер етпейтінін түсіндіресіз;
3. Дау-дамайды шешуге тырысасыз;
4. Екі-жақты мәмілеге келу;
5. Өз нұсқаңызды ұсыныңыз. Таңдап алған жауабыңыздың нұсқасын негіздеңіз.

10. Сергіту-жаттығуы «Ән айтайық»

11. Кеңес жаднамалары, Аффирмация.

Жұмыс аптасының басында стреске шалдығуға еш болмайды. Егер сондай жағдай орын алып, жұмыстан жалығып, шаршап қалсаңыз, 5 минутта стрестен арылудың 5 жолымен таныс болыңыздар.

1. Серуендеп келіңіз. Мүмкіндік болса, таза ауаға шығып, серуендеп келіңіз. Жұмыс уақытында кеңсеңізден шығуға болмаса, кеңсеңіздің ішін аралап қайтыңыз. Басқа қабаттағы әріптесіңізге, бұрыштағы ешкім отырмайтын бөлмелерге соғып келіңіз. Бастысы орныңыздан тұрып, компьютерден бірнеше минутқа болса да демалыңыз. Осы уақытта ойыңыз жинақталып, жұмысқа жаңа қарқынмен кірісе аласыз;

2. Кітап оқыңыз. Кітап оқу – көңілді басқа нәрсеге аударып, сәтсіздіктерді ұмытудың бірден-бір жолы. Ертегі, шытырман оқиғаға толы әңгімелер осы жағдайға дәл келеді. Бастысы кітап оқу арқылы ойыңыз басқа жерге ауысып, қиындықтарыңыз алыс жерде қалуы керек. 5 минуттық кітап терапиясынан кейін өзіңізді әлдеқайда жақсы сезінесіз;

3. Қызықты бейнебаян қараңыз. Жұмыстан 5 минутқа демалып, ғаламтордан қызықты, күлкілі бейнебаян тауып қараңыз. Стресс осындай дауадан кейін өзімен-өзі жоғалып кетпек;

4. Шай ішіңіз. Кофе емес, шай! Кеңсеңізде емдік шөпті шай болса, тіптен жақсы. Шай қайнатқанша, сергітіп, тыныштандыратын дәрілік шайдың әсерінен де біраз демалып қаласыз;

5. Терең демалыңыз. Қиындық жайлы ойланып, уайымдап отырған-

да, тынысыңыз жиілеп, ағзаңызға ауа жетіспейді. Сол себепті тынысыңызды дұрыстауға тырысыңыз. Кеудемен емес, ішпен дем алып көріңіз. Дәрігерлердің айтуынша, осындай тыныс жаттығулары кез келген ауруды тез арада басып, ағзаның жұмысын жақсартады. Ал денесі саудың көңілі де жайлы болады емес пе?

Аффирмация – (өзін-өзі сендіру, ойды бекіту сөздері болып табылады).

- Мен табысқа жететініме толық сенімдімін, менің үнемі жолым болады.

- Әр бір күн, әр бір сағат сайын менің өмірім жақсарып барады.
- Жақсылық, дұрыс таңдау және амандық үнемі менің қасымда.
- Мен қандай болсам, өзімді сол қалпымда жақсы көремін.
- Менің қабілетім әр күн сайын жақсаруда.
- Өзіме деген сенімділік үнемі менің жадымда.

12. Қорытынды: Алған әсеріңіз қандай?

Қорытынды: Тренингке қатысушыларға стикер беріледі. Бір-бірлеріне, мектебімізге ыстық тілектерін және бүгінгі тренинг туралы ойларын, қандай көңіл-күйде болғандарын, тренингтен алған әсерлерін жазып, ағашқа жабыстырады. Сөйлем басы «Бүгін мен...» немесе «Бүгін маған» - деп басталады. Барлығы жазып болғасын жазылған тілекті оқиды. Қағазды жыртпай, мектепке естелікке қалдырады.

Қатысушылар бір-бірлеріне тілеген тілектері орындалсын деп қошемет көрсетіп (қол соғып) тренингті аяқтайды. Назарларыңызға рахмет!

Эмоционалдық жайлылық білім беру ортасы қауіпсіздігінің компоненті ретінде

Л. БАЯНОВА

Мақсаты: тыңдаушыларды эмоционалды қарым-қатынас жайымен таныстыру және түрлі қарым-қатынас жағдайларында жағымды эмоционалды байланыс орнату дағдыларын қалыптастыру.

Құрал-жабдықтар: суреттер, сауалнама.

Қолданылған әдіс тәсілдер: бұрыштар әдісі, топтастыру.

Ұйымдастыру бөлімі.

Ұжымдық жұмыс. *Ширату. «Бұрыштар» белсенді әдіс.*

1-бұрышта IQ; 2-бұрышта EQ; 3-бұрышта VQ.

Мұғалім: Қазіргі заманда адамның кез келген күрделі жағдайларды жеңе білу қабілетіне әсер ететін үш негізгі психологиялық сипат бар. Осы үш сипатты бұрыштар әдісі арқылы анықтап алуды көздеп отырмын.

Сұрақтар:

1. Адамдардың тез қабылдағыштығы мен ақылдылығына берілетін баға. Оны арнайы жасалған тест арқылы, қарапайым адамдардың ойлауы мен ақылдылығына қарап салыстыра анықтайды?

Қосымша ақпарат – IQ жоғары адамдар беделді қызметтерде істейді және мансапта табысқа жету пайызы жоғары. Мұның басты себебі, IQ деңгейінің жоғарылығы адамға жаңа мәселелерді тезірек үйренуге және шешуге көмектеседі;

2. Эмоционалды интеллект деп қарапайым қазақи тілмен айтқанда, адамның мінезі немесе адамның өз сезімдерін басқара алуы.

Қосымша ақпарат – **Өзіндік сана-сезім.** Бұл адамның өз эмоцияларын тани білу, талдай алу және оларды дұрыс талқылау қабілеті. **Өзін-өзі ұстау.** Әсіресе, өте қиын жағдайда эмоциялық теңгерімін сақтай алуы.

Әлеуметтік сана. Басқаша айтқанда, бұл – айналаңдағы адамдарды түсіне білу. Оларға эмоциялық жағдайын ескере отырып, маңындағылармен өзара әрекеттесу және байланыс құру қабілеті;

3. **Адамның өмірлік күш-қуатының өлшемі?**

Қосымша ақпарат – Адамның өмір сүруге деген құштарлығы, мінез-құлқы, айналасындағы адамдарға әсері, өзіндік энергиясы – күш-қуат интелектісімен өлшенеді. Бұл түсінікті ғылымға француз психологы Пьер Касс енгізген. VQ – қозғаушы күш, адам өмірінің стимуляторы. Адамдардың шыдамдылығы, әсіресе, бір жұмысты ұзақ уақыт бойы сақтап қалуға және өз мүмкіндіктерін ешқандай қиындыққа қарамай пайдалануға ұмтылу қабілеті. Бір сөзбен айтқанда, VQ – өмір сүруге деген ұмтылыс. VQ жоғары адамның физикалық, интеллектуалды және тіпті эмоциялық қуаты мықты болады.

Мұғалім: IQ, EQ және VQ деңгейлері әр адамда бар табиғи қасиеттер болып табылады, алайда сіз оларды дамыту өз қолыңызда екенін ескеріңіз. Сіз үнемі жаңа білім алуға қызығушылық танытасыз ба, әлде адамдармен қарым-қатынас жасауға бейімсіз бе, сіз оларға әсер ете аласыз ба, сізде өмірлік күш-қуат бар ма, адамдарға басшылық жасай аласыз ба және ең бастысы айтылған үш интелектіні қаншалықты теңдестіре алатыныңыз туралы ойланып көріңіз. Өз-өзіңізді түсіне алсаңыз, көп жақты ойлану арқылы өзіңіздің қабілеттеріңізді дамытып, әлеуетіңізді

арттыра аласыз, осылай өмірде де, мансапта да биік жетістікке жете аласыз. Есте сақтайтын нәрсе, өзіңіз сүйетін іспен шұғылданыңыз маңызды, ол сіздің ақыл-ой мен өмірлік энергияңызды арттырады.

Бүгінгі жұмыстың тақырыбы: «Эмоционалдық жайлылық білім беру ортасы қауіпсіздігінің компоненті ретінде».

Топтастыру.

Жаттығудың мақсаты: тренингтің бағытына және ырғағына ену, топтасу.

Іс-әрекет: Карточкада берілген бейнеге сәйкес іс-қимыл жасап, өз тобын тауып, бірігу.

I топ: таңқалу;

II топ: қорқу;

III топ: махаббат.

Топтық жұмыс.

I топ: Музыканы боя

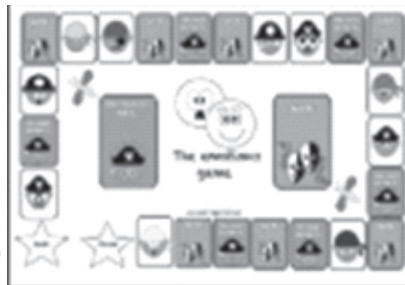
Музыка эмоцияны қозғау қабілетіне ие, бекер емес, әр түрлі патологияны емдеу ретінде музыкалық терапия көбірек қолданылады. Екінші жағынан, сурет салу және сурет салу – бұл балалардың эмоцияларын білдіретін әдіс. Екі пәнге қосыла отырып, сіз балаңызды үйренуге баулисыз **музыканың сізге беретін барлық суреттерін салыңыз**. Бұл балалардың эмоционалды интеллектімен жұмыс істеуге арналған тамаша жаттығу. Қағаз және әр түрлі музыкалық стильдер дайындаңыз, ырғақты, әуенді және музыкалық стильді өзгертіңіз. Кішкентай бүлдіршіндерге естіген әнін сезіндіретін барлық нәрсені қағазға салуға тура келеді. Осы ақпарат арқылы, **сіз балаларыңыздың жеке басы туралы көбірек біле аласыз**.

II топ: Эмоциялардың доминосы

Топ мүшелері берілген карталарды тең бөліп алады. Кім ойын бастайтынын өзара анықтап алады. **Әр түрлі эмоцияны бейнелейтін суреттерді** ретімен сәйкестендіріп, қойып отырасыз. Бұл ойын сіздің көңіл күйіңізді көтереді. Жағымды орта туғызады. Кімнің қолында карта тез бітсе, сол жеңімпаз деп анықтауға болады.

III топ: Жеке эмоциялар

Тым үлкен емес екі контейнер қажет болады. Өздерін бақытты сезінетін жағдайларды бейнелейтін суреттерді бірінші контейнерге салуды және оларды қайғыға батыратын суреттерді екінші контейнерге салуды сұраңыз. Алдымен сіз мән-жайды анықтап, содан кейін оны талқылауыңыз керек. Кейбіреулер **қоюға болатын сұрақтар** пікірсайысты құру:

- Неліктен бұл жағдай **сізді бақытты сезінуге мәжбүр етеді?**

- Сіз осындай жағдайды бастан өткердіңіз бе, әлде **қорқасың ба? Не болуы мүмкін?**

- Ана мен әкем бұл қайғы-мұңды бақытқа айналдыру үшін не істей алады?

- **Бұл жағдайды қалай өзгерте алдық деп ойлайсыз** мұның орнына сіз бақытты сезінесіз бе?

Ең бастысы - бұл **ойынға бүкіл отбасын тарту** эмоционалды интеллектті дамыту. Осылайша, балалар ғана емес, бүкіл отбасы пайда көреді.

Жеке жұмыс. «Жүйке жүйеңіздің күйі»

№	Сұрақтар	Жоқ	Сирек	Иә	Жиі
1	Сіз жиі тітіркеніп, қобалжисыз ба?	0	3	5	10
2	Сізде жүрек соғысы жиі бола ма?	0	3	2	6
3	Сіз жиі тез шаршайсыз ба?	0	2	4	8
4	Сіз шуға, сыбдырға немесе жарыққа жоғары сезімталдықпен ауырасыз ба?	0	2	4	8
5	Сізде кенеттен көңіл-күй өзгереді, қанағаттанбау сезімі бар ма?	0	2	3	6
6	Сіз мазасыз ұйықтайсыз ба, жиі оянасыз ба?	0	2	4	8
7	Сіз ұйқысыздықтан зардап шегесіз бе?	0	2	3	6
8	Сіз еріксіз терлеуден зардап шегесіз бе?	0	2	3	6
9	Сіздің бұлшық еттеріңіз жансыз ба?	0	2	4	8
10	Сізде әдеттен тыс қытықтау, буындарыңыздың жиырылуы сезіліп жатыр ма?	0	2	3	6
11	Сіз ұмытшақтықпен ауырасыз ба, жиі зейінді шоғырландыра алмайсыз ба?	0	2	4	8
12	Сіз түсініксіз мазасыздықтан зардап шегесіз бе?	0	2	3	6
13	Сізге жұмысыңызда әрқашан «жоғарғыда» болу керек пе?	0	2	4	8
14	Көңіл-күйіңіз жиі бола ма?	0	2	4	8
15	Сіз тез ашуланшақсыз ба?	0	2	4	8
16	Сіз өзіңізде қиындықты сақтайсыз ба?	0	2	4	8

17	Өзіңізге және айналаңыздағы әлемге көңіліңіз толмай ма?	0	2	4	8
18	Сіз темекі тартасыз ба?	0	2	5	10
19	Сіз қорқыныштан зардап шегесіз бе?	0	2	4	8
20	Таза ауада қозғала алмайсыз ба?	0	2	4	8
21	Сақтау, жан тыныштығын табу қабілетіңіз жетіспейді ме?	0	2	4	8

Өзіңізді тексеріңіз

0-25 ұпай: бұл сома сізді алаңдатпауы мүмкін. Дегенмен, денеңіздің сигналдарына әлі де назар аударыңыз, нүктелердің әлсіз жерлерін жоюға тырысыңыз.

26-45 ұпай: бұл жағдайда алаңдауға негіз жоқ. Дегенмен, ескерту белгілерін елеменіз. Өзіңіз үшін не істей алатыныңызды ойлаңыз.

40-60 ұпай: жүйке жүйеңіз әлсірейді. Денсаулық өмір салтын өзгертуді қажет етеді. Сұрақтар мен жауаптарды талдау. Осылайша сіз қажетті өзгерістердің бағытын табасыз.

60 ұпайдан жоғары: жүйкелеріңіз қатты таусылған. Шұғыл әрекет қажет. Міндетті түрде дәрігерге көрініңіз.

Қорытындылау

Толыққанды өмір сүру үшін алдымен не маңызды екенін түсінуіңіз керек. Дұрыс бағытты өзіңіз таңдайсыз: адалдық, мейірімділік, өзіңізге және басқаларға деген құрмет, т.с.с. Эмоционалды энергияңызды осы құндылықтарға бағыттаңыз. Ақыры соңында жеке басылымдылықтарды анықтай білу эмоционалды интеллектуалды адамдардың басты белгісі болып табылады. Эмоционалдық жайлылық білім беру ортасының қауіпсіздік компоненті.

Рефлексия «Ауызша анкета»

Шеңбер бойынша қатысушылар келесідей сұрақтарға жауап береді:

- Осы тренингте сезіміңізде орын алған сәттер болды ма?

- Сізге не ұнады?

- Қазір сіздің көңіл-күйіңіз қандай? Ешкімнің көңіл-күйі түскен жоқ па?

Бәрі жақсы ма?

Назарларыңыз үшін үлкен рахмет!

Взаимопомощь и выход из сложных ситуаций

Ж.К. ДОСЫМАНОВА

Цель: определение положительных моментов в совместном решении возникающих проблем.

Задачи:

1. Организовать условия, способствующие развитию навыков помощи себе и другим в сложной ситуации;
2. Диагностировать самопринятие, выявить стратегии поведения в сложных ситуациях;
3. Расширить количество конструктивных способов совладающего поведения в сложных жизненных ситуациях.

Оборудование: листы формата А4, бланки опросника.

Предварительная подготовка к проведению занятия

- В ходе проведения занятия необходимо придерживаться краткости и четкости в изложении материала. Обратит внимание на готовность к занятию воспитанников;
- В ходе игры «Выйди из круга» ведущий может показать участникам, что одним из лучших способов выхода из круга является искренняя просьба лично к тому, кто может тебя услышать. Для этого необходимо действительно довериться себе тому, кто перед тобой;
- При выполнении упражнения «Проблема» участники самостоятельно разрабатывают алгоритм разрешения проблем. Ведущий предлагает свой вариант алгоритма;
- В ходе упражнения «Поиск решения» ведущий подводит воспитанников к выводу, что очень важно уметь найти ценное в любой ситуации, в своем опыте переживания, взаимодействия и взять из этого опыта лучшее для саморазвития.

Методическое обеспечение занятия.

Теоретические материалы

Теоретическая часть «Основные техники и приемы совладания в сложных ситуациях. Алгоритм разрешения проблемы»

Преодоление сложной ситуации (кризиса)

Кризис затрагивает не только эмоциональную сферу, но и привычный уклад жизни и вносит неопределенность в будущее. Поэтому для преодоления кризиса нужно:

- 1) преодолеть негативные чувства;
- 2) преодолеть проблемы, к которым он привел

1. *Преодоление негативных чувств.* При кризисе образуются два порочных круга, каждый из которых подпитывает сам себя. Первый – это «тревога – паника», второй – «депрессия – отчаяние». Поэтому для выхода из кризиса нужно преодолеть, прежде всего, эти негативные эмоциональные состояния.

Главное в преодолении эмоционального беспокойства – не сдерживать чувства, которые возникли по поводу случившегося. Это могут быть: грусть, печаль, повторяющиеся, насильственно внедряющиеся в сознание воспоминания о событии, вспышки воспоминаний, кошмарные сны, избегание напоминаний о событии, равнодушие, утомляемость.

Эти чувства – обязательная проработка вашим сознанием и бессознательным того, что с вами произошло, адаптация к ним. Это все естественно, но, к сожалению, не значит безболезненно. Главное в преодолении чувств – проговаривание с кем-либо, кому вы симпатизируете или доверяете, того, что с вами произошло, или рассказать кому-либо для вас представляет трудность, напишите то, что вы пережили.

Часто человек, испытывая чувство вины, хочет принять желаемое за действительное (*«Если бы я сделал это и это, то не произошло бы того, что произошло»; «Если бы я не ушла, он был бы жив»; «Если бы я был таким-то и таким-то, то она бы меня не бросила»*). Это не приведет к уменьшению негативных чувств, потому что событие уже произошло, ничего не вернешь. Это – свершившийся факт.

Иногда травматическое событие может быть настолько сильным, что человек избегает о нем говорить, вытесняет его в подсознание и забывает о нем. Однако травма дает о себе знать в самых неожиданных случаях, и никто не знает, когда она всплывет. В таких случаях требуется работа специалиста (*психолога или психотерапевта*).

Когда пик отрицательных переживаний начнет спадать, преодолению чувств поможет взгляд на себя со стороны. Для этого подумайте о том, как бы поступил в этой ситуации тот, кем вы восхищаетесь или кого уважаете. Либо представьте себе, что вы хотите помочь человеку, оказавшемуся в подобной ситуации. Что бы вы ему посоветовали? Какими качествами ему нужно обладать, чтобы пережить и выстоять?

2. *Преодоление проблем.* Преодоление проблем, порожденных кризисом, возможно только с активной позиции, с изменения собственного поведения. Это трудно сделать, т.к. все время прокручивается одно и то же, т.е. проблема видится очень узко, как будто вы смотрите на нее из туннеля. Этот «туннельный эффект» надо преодолеть с помощью «расширения его границ». Для этого найдите информацию о том, как выходили из таких кризи-

сов другие люди, имеющие подобные проблемы, вспомните о том, как вы сами раньше выходили из подобных ситуаций. Сбор информации поможет найти новые способы решения проблемы, о которых вы, возможно, даже и не подозревали. Кроме того, составьте план в письменном виде, что нужно сделать, чтобы выйти из кризиса. Сбор информации и планирование дают ощущение контроля над ситуацией и уменьшают неопределенность.

Находясь в проблемной ситуации, человек испытывает стресс. Даже если негативные эмоции выплеснулись, все равно он может чувствовать себя не вполне комфортно. Не до конца удовлетворена потребность в безопасности, сложно достичь успокоения и гармонии. В таком случае можно использовать определенные техники, открывающие каждому человеку его внутренний ресурс устойчивости к стрессу и напряженной ситуации, позволяющий найти силы для решения проблемы.

Этапы разрешения проблем

1 этап. Ориентация в проблеме.

Предполагает решение следующих задач:

- точное узнавание, что проблема возникла (проблема есть);
- понимание того, что проблемы в жизни – это нормальное и неизбежное явление;
- выработка веры в то, что существуют эффективные способы разрешения проблемы;
- понимание проблемы не как угрожающей, а как нормальной ситуации, несущей в себе изменения и возможности дальнейшего роста личности.

2 этап. Определение, оценка и формулирование проблемы.

Предполагает решение следующих задач:

- поиск всей доступной информации о проблеме;
- отделение полезной, достоверной, относящейся к делу информации от субъективной, непроверенной информации; отказ от преждевременных оценок, ожиданий, интерпретаций, выводов;
- определение факторов или обстоятельств, которые делают ситуацию проблемной, то есть препятствуют достижению цели;
- постановка реалистичной цели с описанием деталей желательного исхода.

3 этап. «Мозговой штурм» – генерация различных решений. При этом следует придерживаться следующих принципов:

- принцип «количество порождает качество»: генерация разнообразных вариантов решения проблемы. При этом необходимо предлагать самые разные, возможно, и не подходящие варианты. Пусть некоторые из них кажутся смешными или глупыми – главное, чтобы их было как можно больше;
- принцип «отсроченного решения» предусматривает понимание, что

окончательное решение будет принято еще не сейчас. Поэтому можно рассматривать любые варианты. Следует подождать и обдумать все спокойно, без мысли, что «вот это» и есть единственное решение, которое будет принято.

4 этап. Принятие решения.

Цель этого этапа – развить и проанализировать имеющиеся возможности решения проблемы и выбрать наиболее эффективные из них. Эффективными являются решения, которые максимально полно разрешают ситуацию и увеличивают положительные последствия.

Необходимо рассмотреть четыре категории последствий: кратковременные, или непосредственные; долговременные; последствия для себя; последствия для окружающих.

Следует иметь в виду, что бывают такие проблемы, которые приходится решать поэтапно. В этих случаях определяют последовательность этапов, для каждого из них рассматривают решение (или решения) и его последствия, намечают примерные сроки.

5 этап. Выполнение решения и проверка.

Процедура выполнения решения и проверки включает четыре задачи:

- эффективная реализация принятого решения;
- изучение последствий разрешения ситуации;
- оценка эффективности разрешения;
- самоподкрепление (самоощущение).

Практические материалы

Упражнение «Выйди из круга»

Ведущий предлагает участникам встать в круг и взяться за руки. Желающий входит в круг. Его задача – любым способом постараться выйти из него за 2–3 минуты. Тот, кто не смог это сделать, считается проигравшим. Круг не имеет желания его выпустить, но если у кого-то такое желание появится, он может это сделать. Тот, кто выпустил, ничем не рискует: следующий войдет в круг по желанию.

Упражнение «Проблема»

Работа идет параллельно в нескольких группах. Каждая команда выбирает актуальную для нее проблему. За 3 минуты надо придумать сценку. В сценке необходимо отразить суть влияния проблемной ситуации на жизнь человека. Команды показывают сценки.

Рассмотрение путей решения проблем:

Пассивная позиция: «Меня заставили; так получилось; все пошли, и я пошел; он сказал и сделал; меня все достали».

Активная позиция: принятие ответственности по отношению к проблеме способствует ее решению. Важна оценка собственных ресурсов, принятие

ответственности на себя, переформулирование причины случившегося в контексте ответа на вопрос: «Что я могу сделать, чтобы ситуация разрешилась?».

Алгоритм разрешения проблемы (на примере):

- Ориентация в проблеме.
- Точное знание того, что проблема возникла.
- Понимание, что проблемы в жизни – нормальное неизбежное явление.
- Формирование уверенности в том, что существуют эффективные способы решения проблемы.
- Понимание проблемы не как угрожающей, а как нормальной ситуации, несущей в себе изменение.
- Определение и формулирование проблемы.
- Поиск всей доступной информации о проблеме, разделение информации на объективную и субъективную / непроверенную.
- Определение факторов и обстоятельств, которые делают ситуацию проблемной, то есть препятствуют достижению целей.
- Постановка реалистичной цели решения проблемы с описанием деталей желательного исхода.
- Формулирование различных вариантов решения проблемы – важно сформулировать как можно больше альтернативных вариантов (мозговой штурм по способам разрешения выбранной проблемы).
- Принятие решения – анализ имеющихся возможностей разрешения проблемы, выбрать из них наиболее эффективные, приводящие к полному разрешению проблемы и к положительным последствиям (кратковременным – долговременным, направленным на себя – направленным на окружающих), выбор способов решения из предложенных, анализ предполагаемых последствий.
- Выполнение решения и проверка – изучение последствий решения, оценка эффективности решения, самопоощрение.

Упражнение «Поиск решения». Возвращение к упражнению «Проблема» – группы обмениваются выбранными ими проблемами и разрабатывают путь их решения в соответствии с алгоритмом, ведущий помогает. Подготовка пятиминутной сценки, показывающей путь решения проблемы.

Упражнение «Похвались соседом»

Участники группы по кругу говорят о своем соседе справа все самое замечательное, что знают о нем, хвалятся своим соседом перед остальными. Сосед выслушивает его молча и потом дает обратную связь о том, принимает ли он то, что услышал о себе или нет.

Психологические особенности «трудных» детей

О. СИЗОНЕНКО

Трудные дети. Откуда берутся «трудные» дети, почему они становятся трудными? И о самом главном, как помочь таким детям, ведь это именно то, в чём они больше всего нуждаются.

Сегодня мы обсуждаем самые те самые случаи, когда родители, по их словам, не могут справиться с ребенком, когда непослушание и конфликты на почве дисциплины становятся скорее правилом, чем исключением. «Трудными» чаще всего бывают подростки, но могут быть и дети любого возраста. Если это ваш случай, если общение с ребенком приносит вам больше забот и огорчений чем радости или, еще того хуже зашло в тупик, не отчаивайтесь. Дело можно поправить, однако предстоит долгая, кропотливая работа. Непослушных детей, а тем более детей «отбившихся от рук», принято обвинять. В них ищут злой умысел, порочные гены и т.п. На самом деле в число «трудных» обычно попадают дети не «худшие», а особенно чувствительные и ранимые. Они «сходят с рельсов» под влиянием жизненных нагрузок и трудностей, реагируя на них гораздо раньше и сильнее, чем дети более устойчивые. Отсюда следует вывод: «трудный» ребенок нуждается в помощи, но ни в коем случае не в критике и наказаниях.

Причины стойкого непослушания ребенка следует искать в глубине его психики. Это на поверхности кажется, что он «просто не слушается», а на самом деле причина иная. И, как правило, она эмоциональная, а не рациональная. Больше того, она не осознается ни взрослым, ни самим ребенком. Отсюда вывод: такие причины надо знать. Психологи выделили четыре основные причины серьезных нарушений поведения детей. Первая - борьба за внимание. Если ребенок не получает нужного количества внимания, которое ему так необходимо для нормального развития и эмоционального благополучия, то он находит свой способ его получить: непослушание. Родители то и дело отрываются от своих дел, сыплют замечания... Нельзя сказать, что это уж очень приятно, но внимание все-таки получено. Лучше такое, чем никакого. Вторая причина – борьба за самоутверждение против чрезмерной родительской власти и опеки.

Знаменитое требование «я сам» двухлетнего малыша сохраняется в течение всего детства, особенно обостряясь у подростков. Дети очень чувствительны к ущемлению этого стремления. Но им становится особенно трудно, когда родители общаются с ними в основном в форме

указаний и опасений. Родители считают, что так они прививают своим детям правильные привычки, приучают их к порядку, предупреждают ошибки, вообще - воспитывают. Это необходимо, но весь вопрос в том, как это делать. Если замечания и советы слишком часты, приказы и критика слишком резки, а опасения слишком преувеличены, то ребенок начинает восставать. Воспитатель сталкивается с упрямством, своеволием, действиями наперекор. Смысл такого поведения для ребенка – отстоять свое право самому решать свои дела, и вообще, показать, что он – личность. И неважно, что решение подчас не очень удачно, даже ошибочно. Зато оно свое, а это – главное! Третья причина – желание отомстить. Дети часто бывают обижены на родителей. Причины могут быть очень разные: родители более внимательны к младшему; мать разошлась с отцом, и в семье появился отчим;

ребенка отлучили от семьи (положили в больницу, послали к бабушке); родители постоянно ссорятся и т.д. Много и единичных поводов для обиды: резкое замечание, невыполненное обещание, несправедливое наказание. И снова в глубине души ребенок переживает и даже страдает, а на поверхности – все те же протесты, непослушания, неуспеваемость в школе. Смысл «плохого» поведения в этом случае можно выразить так: «Вы сделали мне плохо – пусть и вам тоже будет плохо!...» Наконец, четвертая причина – потеря веры в собственный успех. Может случиться, что ребенок переживает свое неблагополучие в какой-то одной области жизни, а неудачи у него возникают совсем в другой. Например, у мальчика могут не сложиться отношения в классе, а следствием будет запущенная учеба, в другом случае неуспехи в школе могут привести к вызывающему поведению дома и т.д.

Подобное «смещение неблагополучия» происходит из-за низкой самооценки ребенка. Накопив горький опыт неудач и критики в свой адрес, он вообще теряет уверенность в себе. Он приходит к выводу: «Нечего стараться, все равно ничего не получится». Это – в душе, а внешним поведением он показывает: «Мне все равно!», «И пусть плохой», «И буду плохой!». Согласитесь, что стремления трудных детей вполне положительны и закономерны и выражают естественную потребность в тепле и внимании родителей, потребность в признании и уважении его личности, чувство справедливости, желание успеха. Беда «трудных» детей в том, что они, во-первых, остро страдают от нереализации этих потребностей и, во-вторых – от попыток восполнить эту нехватку способами, которые ничего не восполняют. Почему же они так «неразумны»? Да потому что не знают, как это сделать иначе. И поэтому всякое серьезное нарушение поведения подростка – это сигнал о помощи. Своим поведением он говорит нам: «Мне плохо! Помогите мне!»

Может ли родитель помочь ему? Практика показывает: вполне может, но только для этого нужно понять глубинную причину непослушания.

Нужно сначала разгадать, какая из четырех эмоциональных проблем мешает ему нормально существовать. Соответственно, ваши действия будут разными. Задача понять причину, на первый взгляд, непростая. Ведь разные причины внешне проявляются одинаково. Например, плохая учеба может быть связана и с желанием привлечь внимание, и с нежеланием подчиняться чужой воле, и с попытками «отплатить» родителям, и с потерей веры в свои силы. И все же выявить истинную причину непослушания и плохого поведения довольно просто, хотя способ может показаться парадоксальным: родителю нужно обратить внимание на собственные чувства. Посмотрите, какая эмоциональная реакция возникает у вас самих при повторном непослушании и неподчинении ребенка. При разных причинах эта реакция разная. Вот такой удивительный факт: переживания родителей – это своеобразное зеркало скрытой эмоциональной проблемы ребенка.

Может ли родитель помочь ему? Практика показывает: вполне может, но только для этого нужно понять глубинную причину непослушания. Нужно сначала разгадать, какая из четырех эмоциональных проблем мешает ему нормально существовать. Соответственно, ваши действия будут разными. Задача понять причину, на первый взгляд, непростая. Ведь разные причины внешне проявляются одинаково. Например, плохая учеба может быть связана и с желанием привлечь внимание, и с нежеланием подчиняться чужой воле, и с попытками «отплатить» родителям, и с потерей веры в свои силы. И все же выявить истинную причину непослушания и плохого поведения довольно просто, хотя способ может показаться парадоксальным: родителю нужно обратить внимание на собственные чувства. Посмотрите, какая эмоциональная реакция возникает у вас самих при повторном непослушании и неподчинении ребенка. При разных причинах эта реакция разная. Вот такой удивительный факт: переживания родителей – это своеобразное зеркало скрытой эмоциональной проблемы ребенка.

Если ребенок борется за внимание, то и дело досаждаю своим непослушанием и выходками, то у родителя возникает раздражение. Если подоплека стойкого непослушания – противостояние воле родителя, то у последнего возникает гнев. Если скрытая причина – месть, то ответное чувство у родителя – обида. Наконец, при глубинном переживании ребенком своего неблагополучия родитель оказывается во власти чувства безнадежности, а порой отчаяния. Как видите чувства разные, и вполне можно понять, какое именно подходит к вашему случаю. Что же делать дальше? Это, конечно, ключевой вопрос. Первый и общий ответ на него такой: постараться не реагировать привычным образом, то есть так, как ждет от вас ребенок. Дело в том, что в подобных случаях образуется порочный круг. Чем больше взрослый недоволен, тем больше ребенок убеждается: его усилия достигли цели, и он возобновляет их с новой

энергией. Значит, задача родителя – перестать реагировать на непослушание прежними способами и тем самым разорвать порочный круг. Конечно, сделать это нелегко. Эмоциям не прикажешь, они включаются почти автоматически, особенно когда конфликты застарелые, «со стажем». И все же изменить характер общения можно! Можно остановить если не эмоцию, то, по крайней мере, все, что за ней следует: замечания и наказующие действия.

Конечно, сделать это нелегко. Эмоциям не прикажешь, они включаются почти автоматически, особенно когда конфликты застарелые, «со стажем». И все же изменить характер общения можно! Можно остановить если не эмоцию, то, по крайней мере, все, что за ней следует: замечания и наказующие действия. Если в следующий момент вам удастся уяснить, что именно вы почувствовали, то нетрудно будет разгадать и проблему вашего ребенка: с чем, против чего или отчего он «воевал». А уж после этого гораздо легче перейти с позиции исправления на позицию помощи. Помощь в каждом случае, конечно, будет разная. Если идет борьба за внимание, необходимо найти способ показать ребенку ваше положительное внимание к нему. Делать это лучше в относительно спокойные моменты, когда никто никому не досаждаст и никто ни на кого не рассержен. Придумайте несколько занятий с ребенком или несколько семейных дел, традиций, праздников, которые будут создавать зону радости. Сделайте некоторые из этих занятий регулярными, чтобы ребенок ждал их и знал, что они наступят обязательно, если он не сделает чего-то очень плохого. Отменяйте их, только если случится проступок, действительно серьезный, и вы в самом деле расстроены.

Однако не угрожайте их отменой по мелочам. Зона радости – это «золотой фонд» вашей жизни с ребенком. Стоит попробовать, и вы увидите, какой благодарностью отзовется ваш ребенок. Что же касается его привычных непослушаний, то их в этот период лучше всего оставлять без внимания. Через некоторое время ребенок обнаружит, что они не действуют, да и надобность в них, благодаря вашему положительному вниманию, отпадает. Если источник конфликтов – борьба за самоутверждение, то следует, наоборот, уменьшить свой контроль за делами ребенка. Мы уже не раз говорили, как важно для детей накапливать опыт собственных решений и даже неудач. В переходный период налаживания ваших отношений воздерживайтесь от таких требований, которые, по вашему опыту он, скорее всего не выполнит. Напротив, очень помогает то, что может быть названо «методом подстройки»: вы не оспариваете решение, к которому он пришел, а договариваетесь с ним о деталях и условиях его выполнения. Но больше всего поможет избавиться от излишнего давления и диктата понимание, что упрямство и своеволие ребенка – это лишь раздражающая вас форма мольбы: Позвольте мне жить своим умом».

Если вы испытываете обиду, то нужно спросить себя: что заставило ребенка причинить ее вам? Какая боль у него самого? Чем вы обидели или постоянно обижаете его? Поняв причину, надо, конечно постараться ее устранить. Самая трудная ситуация – у отчаявшегося родителя и разуверившегося в своих силах подростка. Умное поведение родителя в этом случае – перестать требовать «полагающегося» поведения. Стоит «сбросить на ноль» свои ожидания и претензии. Наверняка ваш ребенок что-то может и к чему-то даже очень способен. Но пока он у вас такой, какой есть. Найдите доступный для него уровень задач. Это ваш исходный плацдарм, с которого вы сможете двигаться вперед. Организуйте с ним совместную деятельность, сам он выбраться из тупика не может. При этом нельзя допускать в его адрес никакой критики! Ищите любой повод, чтобы его поощрить, отмечайте любой, даже самый маленький успех. Постарайтесь подстраховывать его, избавлять от крупных провалов. Стоит поговорить с учителями и попытаться сделать их в этом вашими союзниками. Вы увидите: первые же успехи окрылят вашего ребенка.

Бесполезно ждать, что ваши старания наладить мир и дисциплину в семье приведут к успеху в первый же день. Путь предстоит долгий и трудный, он потребует от вас немалого терпения. Вы, наверно, заметили: главные усилия надо направить на то, чтобы переключить свои отрицательные эмоции (гнев, раздражение, обиду, отчаяние) на конструктивные действия. Да, в каком-то смысле придется менять себя. Но это – единственный путь воспитания вашего «трудного» ребенка. И последнее, что очень важно знать: вначале при первых ваших попытках улучшить взаимоотношения, ребенок может усилить свое плохое поведение! Он не сразу верит в искренность ваших намерений и будет проверять их. Так что придется выдержать и это серьезное испытание. Желаю вам радости, хорошего настроения и веры, в свои силы и своего ребенка.

Ата-аналармен өткізілетін дөңгелек үстел

М. ЖУМАБАЕВА

Мақсаты: Ата-ананың бала тәрбиесіне деген жауапкершілігін мейлінше арттыру, ата-анамен бірлесе отырып, бала тәрбиесіне байланысты мәселелерге көңіл аудару, жан-жақты дамыған тұлғаны адамгершілік, рухани жағынан тәрбиелеу.

Жүру барысы:

- Қайырлы күн, ардақты ата-аналар, бүгінгі кездесуімізге келгендеріңіз үшін алғысымызды білдіреміз. Бүгінгі кездесу ерекше болады деп сенеміз. Тәрбие беру мәселелері жайында әңгімелесетін боламыз. Барлығымыз бірлесе жұмыс атқарғанда ғана, жақсы нәтижелер мен жетістіктерге қол жеткіземіз. Бірігіп жұмылғанда, қолымыздан барлығы келеді. сіздермен бірлесе отырып бала тәрбиесіне байланысты мәселелерге көңіл аударуға, оны шешуге, бала жүрегіне жол табуға, оны түсінуге тырысып көрелік. Әуелі танысып алайық... (барлығы өздерін таныстырып өтеді).

Психологиялық дайындық.

Шеңбер болып тұрайық жылы жүзбен,

Бізге келсін қуаныш, нұр іздеген.

Шуақ толған жанымыз, жүрегіміз

Үлгі алсын көрген жан мына бізден.

- Құрметті ата-аналар біз неге шеңберге тұрып, тренингімізді бастадық? Шеңбер – бұл әлемдегі мейірімділік, жақсылық. Шеңбер арқылы – бір-бірімізге күлімдеп қарап, бақыт, қуаныш, жылылық тілейміз. Шеңбер – сонымен қатар, қай әріпке ұқсайды? «О» әріпіне ұқсайды. Ендеше «О» әрпінен басталатын сөздер айтайық. («Отан», «Отбасы», т.б.)

Отбасы- кішкентай адамның өміріндегі алғашқы тұрақты ұжым. Тұлғаның қалыптасуында отбасы ең басты рөл атқарады.

Нақ отбасында – мінез-құлықтың негізгі сипаттары, оның әдеттері қалыптасады және де баланың қандай болатындығы отбасы мүшелері арасындағы өзара қарым-қатынасқа байланысты. Сондықтан, отбасы өте қажетті, басқадай ешнәрсемен өзгертуге (ауыстыруға) болмайтын баспалдақ.

Отбасы – сыйластық, жарастық орнаған орта.

Отбасы – баланың алғашқы ұжымы.

Отбасы – адам ғұмырының тірегі ғана емес, қоғамның да басты негізі.

Отбасылық өмір көп қырлы, қиындығы, проблемасы жоқ отбасы болмайды. Бірақ сонда да идеалды отбасы деген түсінік бар.

Идеалды отбасы – бұл... (ата-аналардың жауаптары тыңдалады).

«Гүл бейнесіндегі отбасы» жаттығуы

Нұсқау: Әр ата-анаға ақ парақ таратылады. Әр ата-ана гүл бейнесі арқылы отбасының суретін салады. Сосын әр қайсысы өз отбасыларымен таныстырады.

«Аяқталмаған сөйлемдер» әдісі (ата-аналарға сөйлемдер оқылады, олардың жауаптары тыңдалады, қажет болған жағдайда толықтырылады)

Егер:

- Баланы сынап отырса, ол ... (жек көруді) үйренеді.
- Бала өшпенділікпен өмір сүрсе, ол ... (агрессивті болуды) үйренеді.
- Бала кінәлап отыруда өмір сүрсе, ол ... (кінәлі адамдай сезініп өмір сүруді) үйренеді.
- Бала төзімділікте өссе, ол ... (басқаларды түсінуге) үйренеді.
- Баланы келемеждей берсе, ол ... (тұйық болуды) үйренеді.
- Бала түсіністікте және ынтымақтасуда өмір сүрсе, ол ... (бұл өмірде сүйіспеншілікті табуға) үйренеді.
- Егер де бала мадақтаулар арасында өмір сүріп жатса ... (ол өзгелердің құнын) білуді үйренеді.

(Өзіңіздің айтылған сөздерге қарым-қатынасыңызды айтып беріңіз, өмірден мысалдар келтіріп ойыңызды растаңыз).

«Мадақтау мен жазалау» жаттығуы

Нұсқау: Ата-аналарға екі бағанға бөлінген қағаздар беріледі. Балаларына айтып жүрген сөздерін жазу: бірі – мақтау сөздер, екіншісі – жазалау сөздерін жазу керек.

Мақтағанда айтылатын сөздер	Жазалағанда (ұрысқанда) айтылатын сөздер

Талқылау.

«Ащы пияз» қазіргі заман аңызы (бейнеролик)

Өз балаларыма көңіл бөлуге әрдайым менде уақыт болмайтын. Жұмыс, қызмет бабында өрлеу, жеке бас өмірім. Бірақ, менің балаларым ештеңеден тарықпай өмір сүріп жатты, менің олардың тәттілік – компьютерлік қажеттіліктерін қанағаттандыруға қаражатым жетіп отырды. Менің олардың кемшіліктеріне көз жұмып қарасам, олар менің тарапымнан көңіл бөле алмайтынымды кешіріп жатты. Бірақ мейірімді, жібектей балалық шақтың уақыты тез өтіп кетті. Күрделі жасөспірімдік кезең басталды. Алғашқы өзара кінә қою, алғашқы шынайы сезімдер. Менің жасаған топшылауым: менің балаларым сүйіспеншіліксіз өскен. Мен олардың есеюіне көңіл бөлмеппін, олардың нашар қылықтары мен әрекеттеріне тосқауыл қоймаппын және жамандықты жақсылықтан ажырата білуді үйретпеппін.

Кезекті келеңсіз жағдайдан соң ас үйде пиязды аршып тұрып, көзімнен жас кетті.

Анам кіріп келіп:

- Неге жылап тұрсың? - деді.

- Білесің бе, ащы пияз қолыма түсіпті. Көзді жасаурататын сұрыптары болады ғой, сол шығар, - дедім.

- Демек, оны аз суарған шығар, - деді анам да.

Мен бір маңызды нәрсені түсіндім: егер де балаларға балалық ша-

ғында аз су құйылса, өздерінің ересек өмірінде олар басқаларды көп жылатады.

Тапсырма: видеода бейнеленген пияздың үстіңгі бөлігінде жасыл жуаларына ата-аналарға әрбір отбасында балаға қандай сезім мен қарым-қатынас болу керектігін, (мысалы: мейірімділік, махаббат, түсіністік, ... т.с.с.) толтыру ұсынылады. Ортада талқыланады.

- Ал енді осы өскіншеге жапсырылған сөздерді алып тастасақ жуаның өзі ғана қалғандай, шын мәнінде, адам өмірге келгенде әке мен ана деген қасиетті сөздерді бойына сіңіреді. Құрғақшылық, қолайсыздық жағдайлары болғанда, біздің өсімдікті суарып үлгермейміз... Ол солып, қурап қалады. Ендеше, өсіріп отырған жас өскендерімізді мейіріммен, сезімталдықпен, кішіпейілділікпен суғарайық.

«Бала, ата-ана» тәжірибе

- Сіздерге бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынас туралы тәжірибені көрсеткім келеді. Бос құтыны ортаға қояйын. Ал енді екі қолымда екі шырпы (зажигалка) бар: біреуі – бала, екіншісі – ата-ана деп алайық. Екеуін де жақсақ от шығып тұр. Енді баланы мына құтының ішіне салып, үстіне су құйайын. Бұл баланы кішкентай кезінде бұзықтық жасаған кездегі сөздер деп алайық. Тағы да су құямын яғни, мектеп жасында да «сабақты неге оқымайсың», «неге...» деген сияқты сөздер деп алайық. Бірақ ойын баласына бұл сөздеріміздің барлығы қатты әсер етпейді ұмытылып қалады. Одан кейін бала жоғарғы сыныптарға барады, жасөспірім қыз немесе ұл болып өседі. Ендеше шырпымыз суға бататындай қылып тағы су құйайын. Ал енді шырпыны (зажигалка) судан алып жағып көрейік, әрине, ол жанбайды. Себебі, жасөспірім шақтағы бала айтылған сөздерді өзіне ауыр қабылдап, манағы жанып тұрған көздері өшеді. Мұндай жағдайда көңілін көтеріп көз жанарындағы отын (екінші шырпының көмегімен жанбай қалған шырпыны жағады) жағатын ата-ананың ықпалы өте қажет. Сондықтан жасөспірімдік шақта баламен кеңесетін досы бола білейік дегім келеді.

Рефлексия: «Жылулық шеңбері»

Ал енді барлығымыз бір-біріміздің қолымыздан ұстап үлкен шеңбер жасайық. Өздеріңізді үлкен тұтас дененің бір бөлшегі ретінде сезініңіздер, әр қайсысымыздың өз орнымыз, өз есебіміз бар....

Көздеріңізді жұмыңыздар, ал енді ойша осы шеңберде тұрған адамдарға жақсы, жылы, қайырымды тілек тілеңіздер. Біздің оларға бергіміз келетіндігін барлығы сезінетіндей етіп жасау біздің күш-жігерімізде. Біз қаншалық көп берсек, соншалықты өзімізге қайтады, себебі біздің әрқайсымыз тұтас үлкеннің жартысымыз, сіздің өз отбасыңыздың бір бөлшегіміз... Енді көздеріңізді ашуларыңызға болады.

- Құрметті ата-аналар қатысып, өз ойларыңызбен бөліскендеріңізге көп рақмет! Сау болыңыздар.

Авторлар туралы мәлімет Сведения об авторах

АБИЛБАКИЕВА Галия Турысбековна – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің аға оқытушысы, философия докторы (PhD), Алматы қаласы.

АЛПИЕВА Айман Тлеугажиевна – «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы №47 жалпы орта білім беретін мектеп» КММ педагог-психологы. Семей қаласы, Абай облысы.

БАЯНОВА Ләззат Оразбайқызы – Қоскөл жалпы орта білім беретін мектебінің психологы. Қаратөбе ауданы, Батыс Қазақстан облысы.

ДОСЫМАНОВА Ж.К. – воспитатель Областного Дома Юношества г. Костанай. Костанайская область.

ЖУМАБАЕВА Аяжан – Абай атындағы ҚазҰПУ Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу білім беру бағдарламасының 4-курс білім алушысы. Алматы қаласы.

ЖУМАБАЕВА Мирамгуль Утегалиевна – Ж. Молдағалиев атындағы №2 ЖОББМ педагог-психологы. Орал қаласы, Батыс Қазақстан облысы.

МАНАБАЕВА Гулжанат Мухабаевна – «№155 Д. Шыныбеков атындағы орта мектебі» КММ-нің педагог-психологы. «Досбол» ауылы, Шиелі ауданы, Қызылорда облысы.

НАЗАРОВА Сағидат Ахметжанқызы – М. Мәметова атындағы Қызылорда педагогикалық жоғары колледжі «Мектепке дейінгі тәрбие» бөлімінің меңгерушісі. Қызылорда қаласы.

НҰСҚАҚБАЙҚЫЗЫ Ақкенже – Абай атындағы ҚазҰПУ Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу білім беру бағдарламасының 4-курс білім алушысы. Алматы қаласы.

ПШАН Диана Ержанқызы – «Раяна» балаларды дамыту орталығының тәрбиешісі. Алматы қаласы.

РАМАЗАНОВА Айгуль – Абай атындағы ҚазҰПУ Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу білім беру бағдарламасының 4-курс білім алушысы. Алматы қаласы.

СИЗОНЕНКО Ольга Анатольевна – педагог-психолог КГУ «Общеобразовательная школа с. Свободное по Есильскому району управления образования Акмолинской области» Акмолинская область.

ТОКСАНОВА Гүлмира Мурзатаевна – Д. Қонаев атындағы №44 мектеп-гимназиясының психологы. Орал қаласы, Батыс Қазақстан облысы.